

KANSRIJK KUNSTONDERWIJS OP HET RYTHOVIUS COLLEGE

EEN ONDERZOEK NAAR DE VISIE
VAN OUD-LEERLINGEN
VAN HET RYTHOVIUS COLLEGE
OP HET AANGEBODEN KUNSTONDERWIJS

DOOR
NETTI HENSELMANS
EERSEL, 29 JUNI 2016

Auteur	A.L.M. Henselmans
School	Rythovius College
Begeleider	dr. G.L.M. Schellings

Voorwoord

SCHOOLSYSTEEM

Het kind laat in zijn onderzoekingsdrift
door horen, tasten, proeven, zien en ruiken
de kennis van zijn leefwereld ontluiken,
die zo in zijn geheugen wordt gegrift.

Als hij alleen dat laatste moet gebruiken
wanneer op school de wereld wordt geschild
in losse vakken, voorgekauwd op schrift,
begint hier de vervreemding op te duiken.

De leerling komt in twee werkelijkheden,
maar de zintuiglijke wordt afgesneden,
want jaartallen zijn een beslissend feit.

Het schoolsysteem treft de beschuldiging
dat tafels van vermenigvuldiging
meer tellen dan creativiteit.

JAN KAL

Graag bedank ik het 'schoolsysteem' voor het mogelijk maken van dit onderzoek in het kader van de AOS (Academische Opleidingsschool), onder begeleiding van de ESoE (Eindhoven School of Education) naar de Visie van oud-leerlingen van het Rythovius College op het aangeboden kunstonderwijs. Ook bedank ik graag de oud-leerlingen voor hun 'creatieve en kritische' bijdragen aan dit onderzoek, waardoor een aanzet is gegeven voor een mogelijk nog waarde- en betekenisvoller kunstonderwijs op het Rythovius College.

Netti Henselmans

Eersel, 20 juni 2016

Samenvatting

Om succesvol te kunnen deelnemen in de maatschappij van de toekomst hebben leerlingen 21^e Eeuwse vaardigheden (21st Century Skills) nodig. Het Rythovius College (RC) sluit in haar missie hierbij aan door de bijdrage die school levert aan de vorming van leerlingen tot mensen met ontwikkelde normen en waarden en een open, kritische houding met onderscheidend vermogen, te memoreren. (Kunst)onderwijs kan een belangrijke rol vervullen in het aanleren/ontwikkelen van deze vaardigheden.

Maar, hoe ervaren de leerlingen van het RC zelf de waarde van het (kunst)onderwijs van het RC? Wat heb je aan het vak tekenen? of drama? leer je kritisch en creatief leren denken? zijn excursies 'leerzaam'? vormt het je als mens? bereidt het je voor op een later beroep? Kortom, wat brengt het je? concreet, in de praktijk?

Voor leerlingen is het niet altijd goed mogelijk om tijdens hun schoolcarrière aan te geven waar hun wensen en behoeften liggen en te reflecteren... Maar terugkijkend is dat vaak wel mogelijk.

Met behulp van een vragenlijst is in kaart gebracht of en waarom leerlingen op het RC, die 5 jaar geleden eindexamen deden (en dus terug kunnen kijken), voor een kunstvak kozen, wat hun bevindingen en ervaringen zijn in hun dagelijks leven nu en welke aanbevelingen ze -terugkijkend- hebben voor een, mogelijk nog waarde- en betekenisvoller, kunstonderwijs aanbod op het RC. De resultaten van dit onderzoek onder oud-leerlingen draagt bij aan een betekenisvolle reflectie van het RC en daarmee aan goed onderwijs dat (nog) beter aansluit bij de wensen en behoeften van huidige en toekomstige leerlingen van het RC én de missie van het RC.

Leerlingen kozen vooral vanuit een positieve, nieuwsgierige motivatie voor een kunstvak. Verwachtingen ten aanzien van de gevolgte kunstvakken kwamen grotendeels uit en de meeste leerlingen zouden, achteraf bezien, wederom hetzelfde kunstvak kiezen. Het heeft hen vooral ontwikkeling in denken (kritisch en creatief) en in interesse en kennis gebracht (21st Century Skills). In iets mindere mate leidde het tot concrete vaardigheden als ruimtelijk inzicht, taalvaardigheid en presentatie-skills. Beroepsvoorbereiding speelt zowel bij de keuze voor een kunstvak als bij de evaluatie van wat het gekozen kunstvak heeft gebracht, nauwelijks een rol. Georganiseerde workshops, projectdagen en excursies zijn, aldus de leerlingen met een gekozen kunstvak, waardevol voor leerlingen. De activiteiten die worden georganiseerd vanuit het voor elke leerling verplichte vak Culturele Kunstzinnige Vorming (CKV) worden door leerlingen met een gekozen kunstvak eveneens als waardevol ervaren.

Leerlingen die geen kunstvak kozen, mis(s)t(en) vaak een intrinsieke belangstelling voor kunst en kozen voor 'belangrijkere' vakken. Veruit de meeste leerlingen die geen kunstvak hadden gekozen, geven aan niet het gevoel te hebben iets gemist te hebben; alleen 'presentatie-skills' wordt door enkelen als gemist ervaren. Zij geven ook aan dat de activiteiten die georganiseerd zijn vanuit het verplichte vak CKV, voor zover die zij zich die nog herinneren, hen slechts gezellige uren hebben gebracht. Zij geven aan geen belangstelling of interesse voor kunst te hebben ontwikkeld.

Uit de antwoorden van de leerlingen op de vragen in het onderzoek, blijkt dat er veel kansen liggen binnen het kunstonderwijs. Door de nadruk binnen het kunstonderwijs te leggen op het ontwikkelen van een nieuwsgierige, kritische en open houding waardoor creatief denken zich kan ontwikkelen, bijvoorbeeld door moderne methoden en leerstrategieën, waaronder Visual Thinking Strategies (VTS) toe te passen, maar ook door de kunstvakken helder en serieus aan te bieden, in de onderbouw breed aan te bieden aan alle leerlingen, zodat een basis voor een nieuwsgierige, kritische en open houding gelegd kan worden, én de inhoud van de kunstvakken (inclusief workshops, projectdagen en excursies) interactief, modern en betekenisvol te maken, kan het (kunst)onderwijs beter aansluiten bij de wensen en behoeften, kan de ontwikkeling van 21st Century Skills, onder meer kritisch en creatief denken, worden bevorderd en kan het RC haar missie waar maken.

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Samenvatting	5
1. Inleiding	9
2. Theoretische Verkenning	
2.1. 21st Century Skills	10
2.2. Methoden-Leerstrategieën	10
3. Onderzoek	
3.1. Onderzoeksvraag	12
3.2. Onderzoeksmethode	12
3.3. Representativiteit	13
4. Resultaten	
4.1. Overwegingen van respondenten om wel of niet een kunstvak te volgen	14
4.2. Ervaringen van respondenten na het wel of niet volgen van een kunstvak	16
4.3. Aanbevelingen van respondenten met betrekking tot het kunstonderwijs	19
5. Conclusie en Aanbevelingen	
5.1. Conclusies	20
5.2. Aanbevelingen	22
6. Geraadpleegde Literatuur	23
7. Figurenlijst	24
Bijlagen	
1. Protocol	25
2. Vragenlijst	26
3. Resultaten	
3.1. Alle respondenten / kenmerken / vragen 1-5	31
3.2. Respondenten met een gekozen kunstvak / waarom-effect-gebracht / vragen 6-13	35
3.3. Respondenten zonder een gekozen kunstvak / waarom-iets gemist / vragen 16-17	45
3.4. Alle respondenten / workshops-projecten-excursies / vragen 18-19	49
3.5. Alle respondenten / aanbevelingen / vraag 20	52
3.6. Figuren- en tabellenlijst	55

1. Inleiding

“De school (Rythovius College) draagt – in aanvulling op de rol van de ouders – bij aan de vorming van de leerlingen tot goede mensen die later goed in het leven staan: met ontwikkelde normen en waarden en een open, kritische houding met onderscheidend vermogen” (Rythovius College, 2015)

Onderwijs in de alpha-vakken, waaronder met name de kunstvakken, is volgens de Amerikaanse filosofe Martha Nussbaum, van essentieel belang voor de vorming van leerlingen tot onafhankelijk, kritisch denkende, goed geïnformeerde en invoelende democratische burgers (Nussbaum, 2013). Ook tonen onderzoeken aan dat kunstonderwijs op middelbare scholen effect heeft op de ontwikkeling van individuen (Harland & Hetland, 2008). Kunstonderwijs heeft evenwel geen blijvend effect op cultuurdeelname; ook beïnvloedt het niet de houding/interesse van leerlingen ten aanzien van kunst (Damen, 2010).

Dat het Rythovius College (RC) haar leerlingen een breed Kunst&Cultuur programma biedt (leerlingen kunnen er voor kiezen eindexamen te doen in een van de 4 kunstvakken: beeldende vorming, muziek, dans, drama), zal er, bovenstaande filosofie en onderzoeken volgend, aan bijdragen dat het RC haar missie, bij een juiste invulling en vormgeving van het kunstonderwijs, kan waarmaken.

Het toepassen van nieuwe leerstrategieën zoals onder meer Design en Studio Thinking (Hetland, Winner, Veenema, & Sheridan, 2013; Lindstrom, 2009) en Visual Thinking Strategies (Housen, 2001), kan hier ook aan bijdragen. Onderzoeken tonen aan dat het werken volgens deze nieuwe methoden de ontwikkeling van individuen, met name het kritisch denken, stimuleert (Housen, 2001; Naghshineh, 2008; Marsman & Taminiau, 2009).

Maar, hoe ervaren de leerlingen van het RC zelf de waarde van het kunstonderwijs van het RC? Aan welke vorm/type kunstonderwijs hebben leerlingen behoefte? Willen ze als mens gevormd worden? Of hebben ze meer aan een voorbereiding op een later beroep? Wat willen leerlingen van het RC in dit opzicht? Wat zijn hun ervaringen?

Antwoorden op deze vragen zijn, naast een theoretische verkenning, van belang voor (het ontwikkelen en vormgeven van) een optimaal en passend kunstonderwijs aanbod. Leerlingen kunnen ons deze antwoorden geven en met name oud-leerlingen.

'n Inzichtelijke bespiegeling door oud-leerlingen, die nu vol in de maatschappij staan, geeft inzicht in de 'waarde' van het kunstonderwijs op het RC zoals die door oud-leerlingen achteraf wordt ervaren. Welke elementen ervaren oud-leerlingen, achteraf, als waardevol voor hun leven nu. Een bespiegeling door oud-leerlingen is concreet en betekenisvol voor het RC.

Het onderhavige onderzoek beoogt, door de aanbevelingen, bij te dragen aan een herbezinning, een bevestiging of bijstelling van de visie en een eventuele herinrichting van het kunstonderwijs op het RC, zodat het kunstonderwijs op het RC (nog) beter aan kan sluiten bij de behoeften van huidige en toekomstige leerlingen en de missie van het RC.

Dit onderzoek gaat met name over de waarde van kunstonderwijs voor de ontwikkeling als individu en als maatschappelijk participant. Het onderzoek gaat nadrukkelijk niet over het effect van kunstonderwijs op cultuurparticipatie.

2. Theoretische Verkenning

2.1 21st Century Skills

Goed onderwijs (Experts in Media en Maatschappij, 2015) moet een bijdrage zijn voor de vorming van jonge mensen tot volwassen deelnemers aan een democratische maatschappij. Een goed curriculum is dan meer dan alleen de inhoud die kinderen en jongeren moeten leren, maar geeft bijvoorbeeld ook antwoord op zingevingsvragen.

Kritisch en creatief ofwel probleemoplossend denken zijn, naast onder meer goed burgerschap, twee belangrijke 21st Century Skills (Voogt & Roblin, 2010; Wagner, 2010), die, zoals onderzoeken aantonen (Harland & Hetland, 2008; Nussbaum, 2013), positief kunnen worden beïnvloed door kunstonderwijs.

Wat is Kritisch Denken ?

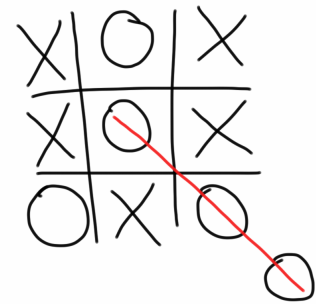
Kritisch denken (Raaijmakers, 2009; Voogt & Roblin, 2010) omvat beschouwen, waarnemen (ook zintuiglijk), interpreteren, analyseren, redeneren, contextualiseren, evalueren en uitleggen: allen nodig om een gefundeerd oordeel te vormen. Kritisch denken vereist een open, systematische, analytische, eigenzinnige en nieuwsgierige houding, maar ook voldoende inhoudelijke kennis.

Leerlingen kunnen kritisch leren denken door op eigen en andermans werk te reflecteren. Verderop worden een aantal leerstrategieën beschreven die het proces 'het kritisch leren denken' ondersteunen.

Wat is Creatief Denken ?

Creatief denken (Delnooz, 2008; Voogt & Roblin, 2010) betekent het combineren van verworven kennis en inzichten (bv verkregen door kritisch denken) op nieuwe verrassende manieren, waardoor nieuwe concepten en probleemoplossingen ontstaan. Creatief denken volgt een proces van analyse, synthese en evaluatie. Nieuwsgierigheid, verbeelding, doorzettingsvermogen, discipline en samenwerking, maar ook originaliteit en Out of the Box-denken (zie Figuur 1) spelen daarbij een belangrijke rol (Baas, 2010).

Leerlingen kunnen creatief leren denken door eerst veel ideeën te bedenken en vervolgens zelf te beoordelen welk idee de moeite waard is om uit te werken.

figuur 1. Out of the Box-denken.

Kritisch en creatief denken is, in de praktijk, nauw met elkaar verweven. Het volgen van een zorgvuldig proces van open en ontvankelijk denken (Van den Branden, 2014), maar ook het ter discussie stellen van vooronderstellingen en een voortdurende reflectie (Delnooz, 2008) - in beide situaties als het ware kritisch denken- kan leiden tot creatief denken. Creatief denken vereist kritisch denken.

2.2 Methoden-Leerstrategieën

In *Kunst als voertuig voor het ontwikkelen van creativiteit* (de titel van een bijdrage aan de conferentie Onderzoek in Cultuureducatie aan de Erasmus Universiteit van Rotterdam in 2012 (Hoogeveen & Hoogeveen, 2012)) wordt de facilitaire rol van kunstonderwijs in het ontwikkelen van kritisch en creatief denken, benadrukt. Om dit vorm te geven is een aantal moderne methoden-leerstrategieën ontwikkeld om het kritisch en creatief denken te stimuleren.

Deze methoden worden toegepast binnen kunstonderwijs, maar inmiddels bijvoorbeeld ook binnen de studie Geneeskunde, in het bedrijfsleven en communicatietrainingen. Design Thinking, Visual Thinking Strategies (VTS) en Studio Thinking zijn voorbeelden van deze methoden en worden hieronder beschreven. Op het RC wordt VTS - als gespreksmethode voor kunstbeschouwing met effect op het creatief en kritisch denken – op dit moment verkend (Housen, 2001).

Design Thinking (IDEO, 2012) is een vorm van creatief denken, waarbij het draait om het bedenken van ongebruikelijke en praktische oplossingen voor ingewikkelde problemen. Het design-proces bestaat uit vijf fasen die je houvast geven in het proces van het verhelderen van het probleem, tot het vinden en het bouwen van een oplossing. Intuïtie en het vermogen om wat je waarneemt te interpreteren, zijn belangrijk bij Design Thinking. De vijf fasen zijn:

- Onderzoeken & Ontdekken
- Observaties & Veldwerk
- Ideevorming
- Experimenteren
- Door-ontwikkelen & Evolueren

Visual Thinking Strategies (VTS) is een in de VS ontwikkelde en toegepaste leerstrategie. Kinderen leren, door middel van een, volgens bepaalde stappen (be)geleid, gesprek over kunst, nauwkeurig te observeren, formuleren, te onderbouwen en actief deel te nemen aan een gesprek. Kinderen worden in zo'n gesprek uitgedaagd om kritisch-analytisch te denken. De gespreksleider (be)geleidt het gesprek door, binnen een veilige omgeving, volgens een vast patroon, open vragen te stellen. De gespreksleider verstrekt geen informatie en neemt geen standpunt in. Onderzoek (Housen, 2001) toont aan dat de VTS-methode een gunstig effect heeft op waarneming, kritisch denken en taal. Inmiddels wordt het ook onder meer toegepast in het curriculum voor studenten aan de politieacademie in Amerika, aan de medische faculteiten in Amerika Engeland en inmiddels ook Nederland.

Studio Thinking is als het ware een schema voor kunstonderwijs voor het stimuleren en doorlopen van Habits of Mind, dat er aan bijdraagt dat leerlingen zich ontwikkelen tot kritisch en creatief denkende mensen. Studio Thinking omvat 4 lesstructuren en 8 Habits of Mind (Hetland, Winner, Veenema, & Sheridan, 2013).

3. Onderzoek

3.1 Onderzoeksvraag

Het onderhavige onderzoek beoogt, door de aanbevelingen, bij te dragen aan een herbezinning, een bevestiging of bijstelling van de visie en een eventuele herinrichting van het kunstonderwijs op het RC, zodat het kunstonderwijs op het RC (nog) beter aan kan sluiten bij de behoeften van huidige en toekomstige leerlingen en de missie van het RC.

Naast een theoretische verkenning is het voor het RC, van belang inzicht te krijgen in hoe leerlingen reflecteren op kunstonderwijs op het RC.

Op basis van de theoretische verkenning is onderzocht hoe oud-leerlingen reflecteren op het door hen al dan niet genoten kunstonderwijs op het RC: Wat heeft het kunstonderwijs op het RC bijgedragen aan de ontwikkeling van kritisch en creatief denken van leerlingen, belangrijk onderdeel van de visie / missie van het RC.

De onderzoeksvraag luidt:

WAT IS DE VISIE VAN OUD-LEERLINGEN VAN HET RC OP HET AANGEBODEN KUNSTONDERWIJS ?

Onderliggende deelvragen zijn:

- Wat waren de overwegingen van oud-leerlingen om wel of niet een kunstvak te volgen ?
- Wat zijn de ervaringen van oud-leerlingen na het wel of niet volgen van een kunstvak ?
  - Wat zijn de effecten van het volgen van een kunstvak ?
  - Wat heeft het kunstonderwijs oud-leerlingen gebracht ? welke aspecten zijn voor oud-leerlingen van waarde voor de ontwikkeling als individu en als maatschappelijke participant ?
  - Wordt het niet volgen van een kunstvak door oud-leerlingen als een gemis ervaren ?
  - Wat zijn de ervaringen van oud-leerlingen met betrekking tot workshops, projectdagen en excursies ?
- Welke aanbevelingen hebben oud-leerlingen met betrekking tot het kunstonderwijs.

3.2 Onderzoeksmethode

De doelgroep voor het onderzoek is “leerlingen havo/vwo eindexamenjaar 2010”. Zij hebben al enige afstand ten aanzien van het RC, maar staan ook nog wel ‘dicht’ bij het RC.

Deze oud-leerlingen zijn via een mailing aan ouders/verzorgers en een persoonlijk bericht op facebook, benaderd met het verzoek mee te werken aan het onderzoek. Voor het onderzoek is gekozen uit een online-vragenlijst met, van de onderzoeksvraag en deelvragen afgeleide, open en gesloten vragen. Het onderzoek liet de mogelijkheid van verhelderende interviews open.

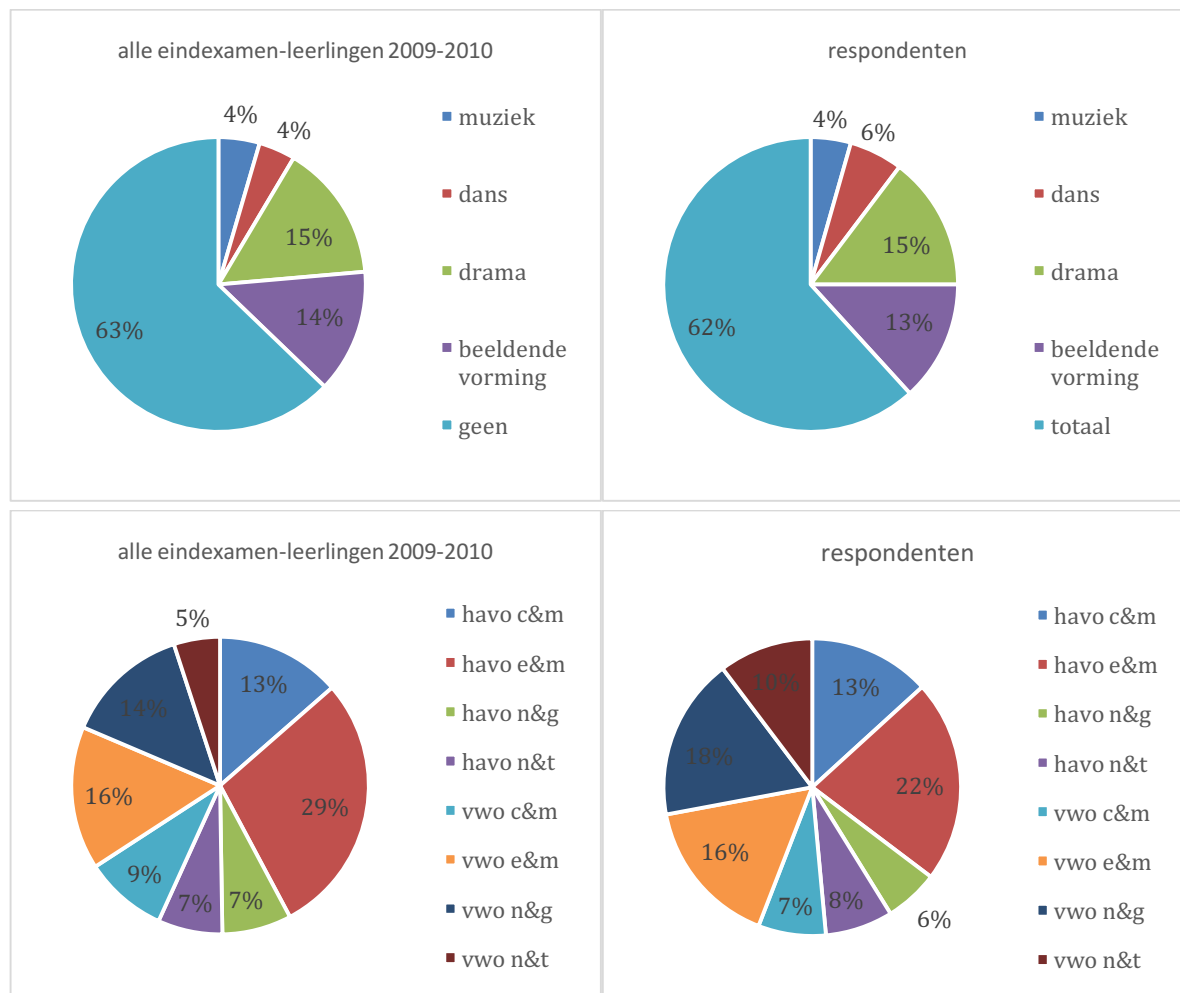
Ruim 34% (68 van de 199 van de eindexamenleerlingen havo/vwo 2009-2010) heeft de online-vragenlijst ingevuld en geretourneerd. De respondenten hebben de open vragen zeer duidelijk en uitgebreid ingevuld. Om die reden was het niet aangewezen leerlingen voor verhelderende interviews te benaderen.

De verzamelde data zijn verwerkt in een overzicht met figuren, tabellen en citaten. Daarbij zijn koppelingen gelegd tussen de antwoorden op verschillende vragen. In de bijlage is het complete overzicht opgenomen. Daarin zijn ook de resultaten uitgesplitst naar gevolgd kunstvak.

In de bijlage is tevens de online-vragenlijst opgenomen.

3.3 Representativiteit

Uit Figuur 2 blijkt dat de verdeling van het aantal respondenten (>34%) over de verschillende kunstvakken respectievelijk profielen representatief is voor verdeling van de doelgroep over de verschillende kunstvakken respectievelijk profielen.

Figuur 2. Overzicht aantal eindexamenleerlingen 2009-2010 en aantal respondenten, gesplitst naar eventueel kunstvak en naar profiel.

4. Resultaten

4.1 Overwegingen van respondenten om wel of niet een kunstvak te volgen

Respondenten is gevraagd waarom ze destijds voor het gevolgde kunstvak kozen, wat ze er van verwachtten, of aan de verwachtingen is voldaan en of ze wederom het gevolgde kunstvak zouden kiezen of eventueel een ander kunstvak.

Een kunstvak werd vooral gekozen ‘omdat ik er goed in was’, ‘uit passie’, ‘uit interesse voor kunst’ of ‘omdat ik kunst leuk vind’. Slechts een enkeling koos een kunstvak ‘omdat vriendjes/vriendinnetjes dat vak kozen’ of ‘omdat je dan geen ander vak hoefde te kiezen’. (zie Figuur 3)

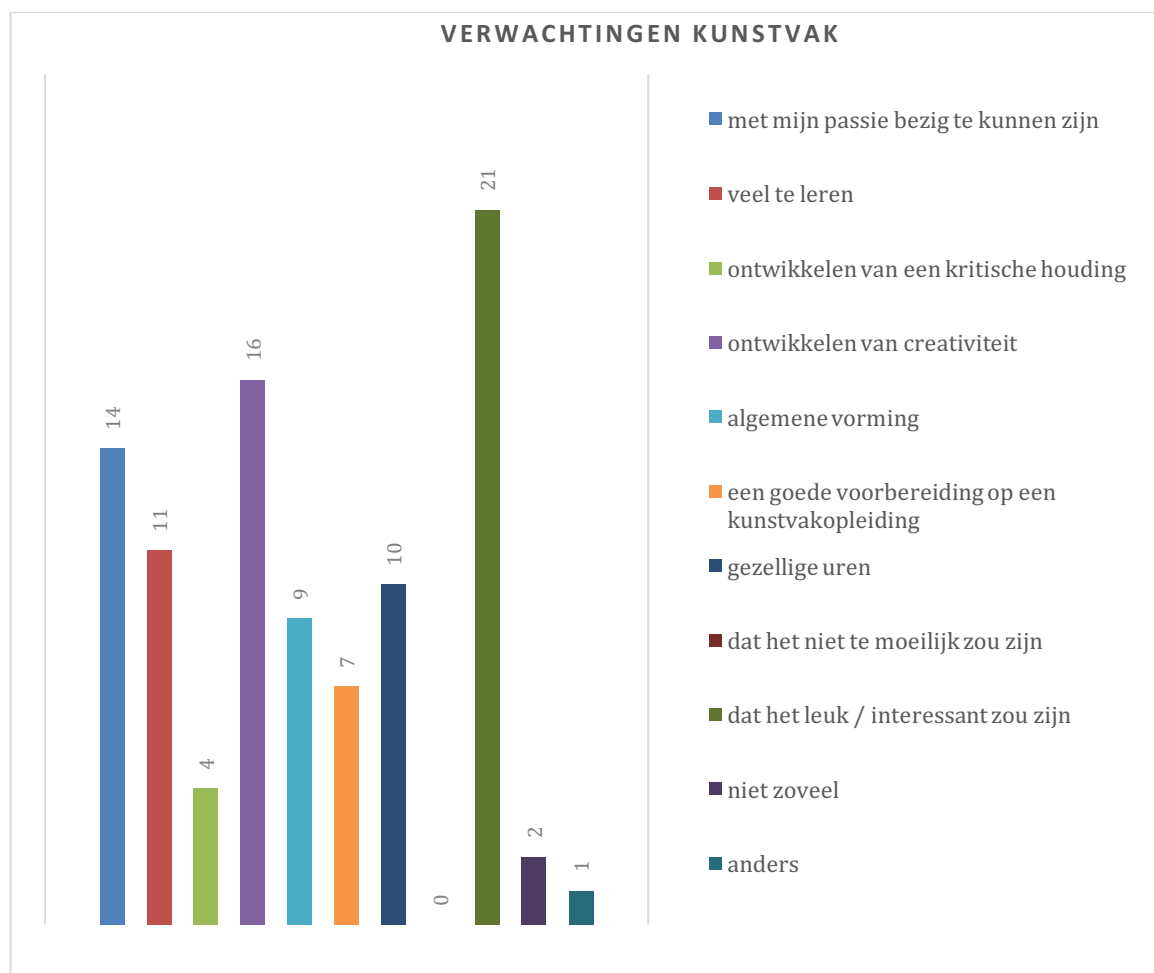
Redenen om géén kunstvak te kiezen waren vooral: ‘ik had niets met kunst’ en ‘omdat er belangrijkere vakken waren’. Ook voor degenen die géén kunstvak kozen speelde ‘omdat vriendjes/vriendinnetjes dat vak niet kozen’ nauwelijks een rol.

Zowel voor degenen die wel een kunstvak als voor degenen die geen kunstvak kozen, speelde de docent (wel of geen goede, aardige docent) nauwelijks een rol.

Figuur 3. Overzicht van redenen waarom respondenten er wel of niet voor kozen om een kunstvak te volgen.

Respondenten die een kunstvak kozen verwachtten vooral ‘met mijn passie bezig te kunnen zijn’, ‘ontwikkelen van creativiteit’ en ‘dat het leuk/interessant zou zijn’. Geen enkele respondent geeft aan te verwachtten ‘dat het niet te moeilijk zou zijn’ (zie Figuur 4).

Figuur 4. Overzicht van verwachtingen van respondenten met betrekking tot het gekozen kunstvak.

De verwachtingen van de meeste respondenten (77%) zijn uitgekomen en veruit de meeste respondenten (81%) geven aan dat ze het gevolgde vak wederom zouden kiezen. Enkelen (8 %) zouden geen kunstvak meer kiezen, vanwege een ander profiel of in verband met een bepaalde opleiding ander noodzakelijk vak; enkelen (8%) zouden achteraf mogelijk een ander kunstvak kiezen.

Een opvallende opmerking, die getuigt van een kritische en creatieve terugblik, van een van de respondenten:

“achteraf ben ik erg enthousiast over het vak Kunst Algemeen: ik zou alleen dit vak willen, zonder praktijk”.

Juist ook het vak Kunst Algemeen biedt in het onderdeel ‘kunst-beschouwen’ veel ruimte voor het ontwikkelen van kritisch en creatief denken.

4.2 Ervaringen van respondenten na het wel of niet volgen van een kunstvak

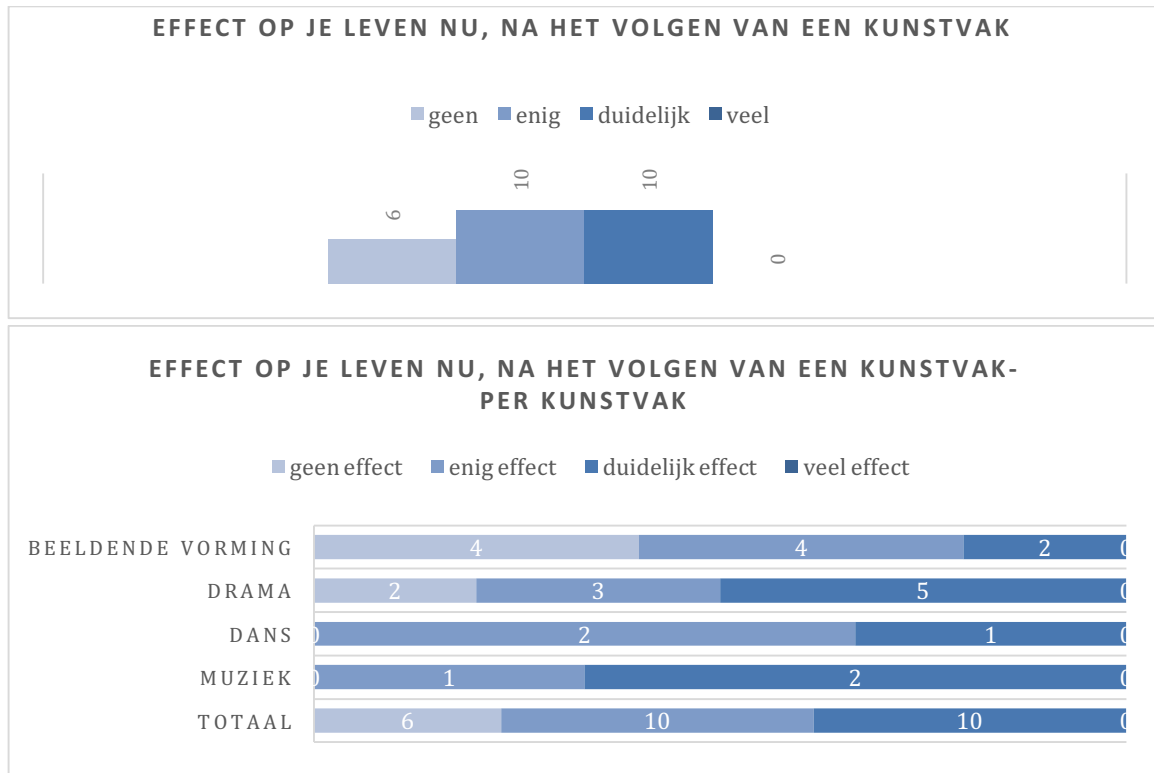
Om de ervaringen van respondenten na het wel of niet volgen van een kunstvak in kaart te brengen bevatte de online-vragenlijst een aantal vragen aan zowel respondenten met een kunstvak als aan respondenten zonder kunstvak.

De eerste vraag aan respondenten met een kunstvak luidde: “Heeft het volgen van een kunstvak destijds, effect op je leven nu?” Vervolgens werd respondenten met een kunstvak gevraagd wat het volgen van een kunstvak hen gebracht heeft.

Respondenten zonder kunstvak werd gevraagd of ze feitelijk of voor hun gevoel iets gemist hebben, omdat ze geen kunstvak hebben gevolgd en of ze, achteraf gezien, dezelfde keuze zouden maken.

Respondenten met kunstvak – welk effect heeft het volgen van het gekozen kunstvak op je leven nu?

Op de vraag naar het effect geeft 77% van de respondenten met een kunstvak aan ‘enig tot duidelijk effect’ te ervaren; 23% geeft aan ‘geen effect’ te ervaren; geen enkele respondent geeft aan ‘veel effect’ te ervaren. Uit onderstaande (Figuur 5) blijkt overigens wel een verschil in ervaren tussen respondenten per kunstvak. Respondenten die muziek of dans volgden gaven aan minimaal ‘enig effect’ te ervaren.

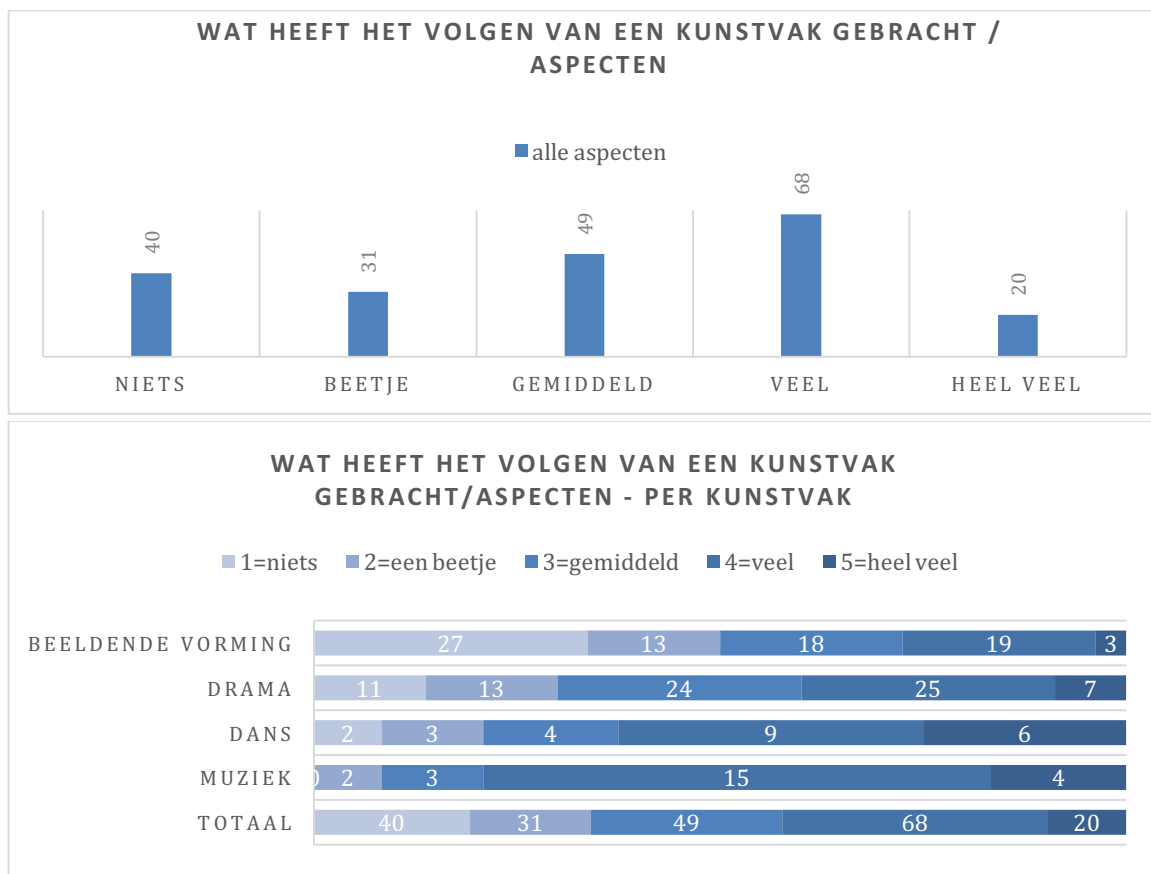
Figuur 5. Overzicht van ‘effect op je leven nu, na het volgen van een kunstvak’ totaal en gesplitst naar kunstvak.

Respondenten met kunstvak – wat heeft het gekozen kunstvak je gebracht ?

Wat heeft het kunstonderwijs respondenten gebracht? Welke aspecten ?

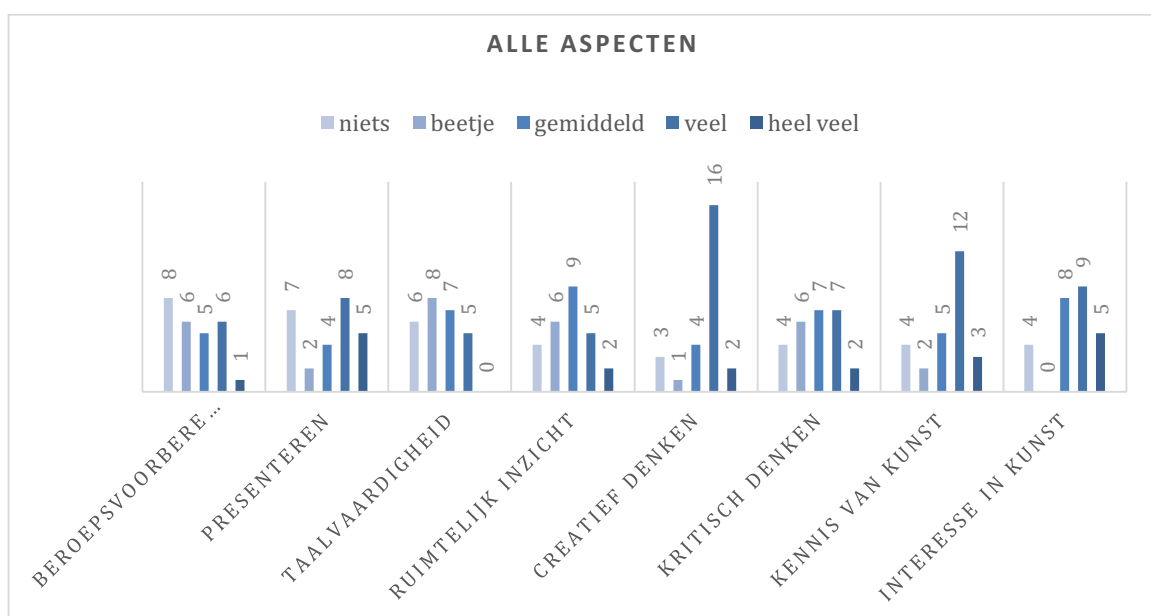
Van de respondenten met kunstvak geeft 66 % geeft aan dat het volgen van een kunstvak hen gemiddeld tot heel veel heeft gebracht; 15 % geeft aan dat het hen een beetje heeft gebracht; 19% geeft aan dat het hen niets heeft gebracht. Ook uit Figuur 6 blijkt een verschil tussen respondenten per kunstvak. Dans en muziek lijken relatief het meeste effect op te leveren.

Figuur 6. Overzicht van ‘wat het volgen van een kunstvak heeft gebracht/aspecten’ totaal en gesplitst naar kunstvak.

De vraag ‘wat heeft het volgen van een kunstvak je gebracht’ is in de online-vragenlijst uitgesplitst naar diverse aspecten. In de onderstaande Figuur 7 is deze uitsplitsing te zien. Creatief denken en interesse / kennis van kunst ‘scoren’ het hoogst; beroepsvoorbereiding en taalvaardigheid ‘scoren’ het laagst.

Figuur 7. Overzicht van ‘wat het volgen van een kunstvak heeft gebracht/aspecten’ gesplitst naar aspect.

Respondenten zonder kunstvak – heb je het gevoel dat je iets gemist hebt?

Respondenten die geen kunstvak hebben gevolgd is gevraagd aan te geven of ze het gevoel hebben iets gemist te hebben omdat ze geen kunstvak hebben gevolgd en of ze achteraf zelfde keuze voor het wel of niet volgen van een kunstvak zouden maken. 88% zou wederom geen kunstvak kiezen; 10% zou drama kiezen en 2% zou muziek kiezen. Met name ten aanzien van de keuze, nu achteraf, voor drama wordt aangegeven ‘nu wel te denken dat drama bij had kunnen dragen aan ontwikkeling, met name wat betreft presenteren’. Voor het overige geven vrijwel alle respondenten aan het gevoel te hebben niets gemist te hebben.

Alle respondenten – welke workshops-projectdagen-excursies kun je herinneren en wat hebben ze je gebracht?

Alle respondenten is gevraagd welke workshops, projectdagen en/of excursies (georganiseerd vanuit de kunstvakken of vanuit –het verplichte vak- CKV) zij zich herinneren en wat ze hen hebben gebracht.

De uitvoerige antwoorden kort samenvat:

Respondenten met een kunstvak herinneren zich vanuit de kunstvakken vooral activiteiten naar het Muziekgebouw te Eindhoven, de Stadsschouwburg te Amsterdam, de stad en beeldentuin te Antwerpen en bezoek aan dansvoorstellingen en –gezelschappen. Vanuit CKV herinneren zij zich vooral bezoek aan het Van Abbe Museum te Eindhoven en een CKV-dag te Den Bosch. 14% van de respondenten met een kunstvak geeft aan zich geen enkele activiteit te herinneren.

Op de vraag ‘wat de activiteiten hen gebracht hebben’ is geantwoord:

- meer interesse, kennis en waardering
- verlegging van grenzen
- betekenisvollere waarde van kunst
- bijzondere ervaringen
- plezier in kunst

33% van de respondenten met een kunstvak geeft aan dat de workshops, projectdagen en/of excursies hen niets extra’s heeft gebracht.

Respondenten zonder een kunstvak herinneren zich vooral CKV-projectdagen op school, bezoek aan het Van Abbe Museum te Eindhoven en een CKV-dag te Den Bosch. De meerderheid (90%) geeft aan dat de activiteiten hen gezellige dagen / niets heeft gebracht. Enkelen (10%) geven aan dat

- het voor de kennismaking met de kunstwereld heeft gezorgd
- de drempel voor museumbezoek daardoor is verlaagd
- het heeft bijgedragen aan de algemene ontwikkeling
- het tot waardering voor kunst heeft geleid

4.4 Aanbevelingen van respondenten met betrekking tot het kunstonderwijs

‘Welke aanbevelingen ten aanzien van het kunstonderwijs op het Rythovius College kun je geven, zodat het waardevoller en betekenisvoller kan worden voor huidige en toekomstige leerlingen?’

Samenvattend geven respondenten die een kunstvak hebben gevolgd de volgende aanbevelingen:

- leg het accent op samen musiceren
- leg een koppeling tussen KVA en geschiedenis
- maak theoretische lesstof meer interactief
- behoud de vakken en ook de ruimte binnen de vakken, zodat leerlingen hun passie / interesse kunnen blijven beoefenen
- werk projectmatig en belicht ook de zakelijke en organisatorische kanten
- maak gebruik van gastdocenten en professionals, ook om de relatie met de echte wereld gestalte te geven
- presenteer en behandel de kunstvakken als serieuze vakken
- organiseer schoolvoorstellingen
- ga voor inhoud van het onderwijs, niet voor zoveel mogelijk ‘zieltjes’ winnen op basis van een slogan
- laat leerlingen zelf excursies bepalen en organiseren
- behandel meer hedendaagse kunst
- maak de kunstvakken minder vrijblijvend

Respondenten die geen kunstvak hebben gevolgd geven samengevat de volgende aanbevelingen:

- bied kunstvakken in het eerste jaar breed aan, zodat leerlingen kunnen kiezen
- stel het niet verplicht
- koppel het aan de praktijk (maak het betekenisvoller / toegepast)
- maak de vakken minder theoretisch, meer probleemgestuurd
- vraag je af wat het doel is van elk kunstvak en richt je lessen daarop in
- maak de vakken hipper en moderner
- onderwijs basic-skills in de lessen
- behoud de kunstvakken in de onderbouw voor elke leerling: belangrijk voor een creatieve en sociale ontwikkeling
- richt het onderwijs meer digitaal in (vorm en inhoud)
- leg nadruk op ontwikkeling van creatief denken en presentatie-skills
- leg duidelijk het nut van de vakken uit
- *“laat zien waarom kunstvakken belangrijk zijn; niet alleen wat ze moeten kunnen, maar ook wat ze er aan hebben en leer ze dat !! :*

<i>dans</i>	<i>draagt bij aan ritme en balans</i>
<i>muziek</i>	<i>leidt tot andere of versterkte verbindingen in de hersenen en daarbij intelligentie of andere denkpatronen</i>
<i>beeldend</i>	<i>kan bijdragen aan het zien van een andere werkelijkheid, verschillende brillen of juist exacter leren werken, precisie en fijne motoriek</i>
<i>drama</i>	<i>helpt je bijvoorbeeld bij het herkennen van emoties, het aanvoelen van een en ander en een mogelijke manier om met jezelf in het reine te komen, of juist het ontspannen door een masker op te zetten en even niet jezelf te zijn”</i>

Deze laatst vermelde aanbeveling is opmerkelijk, omdat deze is gegeven door een respondent zonder kunstvak.

5. Conclusies en Aanbevelingen

5.1 Conclusies

Respondenten kozen een kunstvak uit nieuwsgierigheid (interesse – leuk), uit passie of om ambitieuze redenen (ben er goed in – wil er er beter in worden). Ze kozen positief.

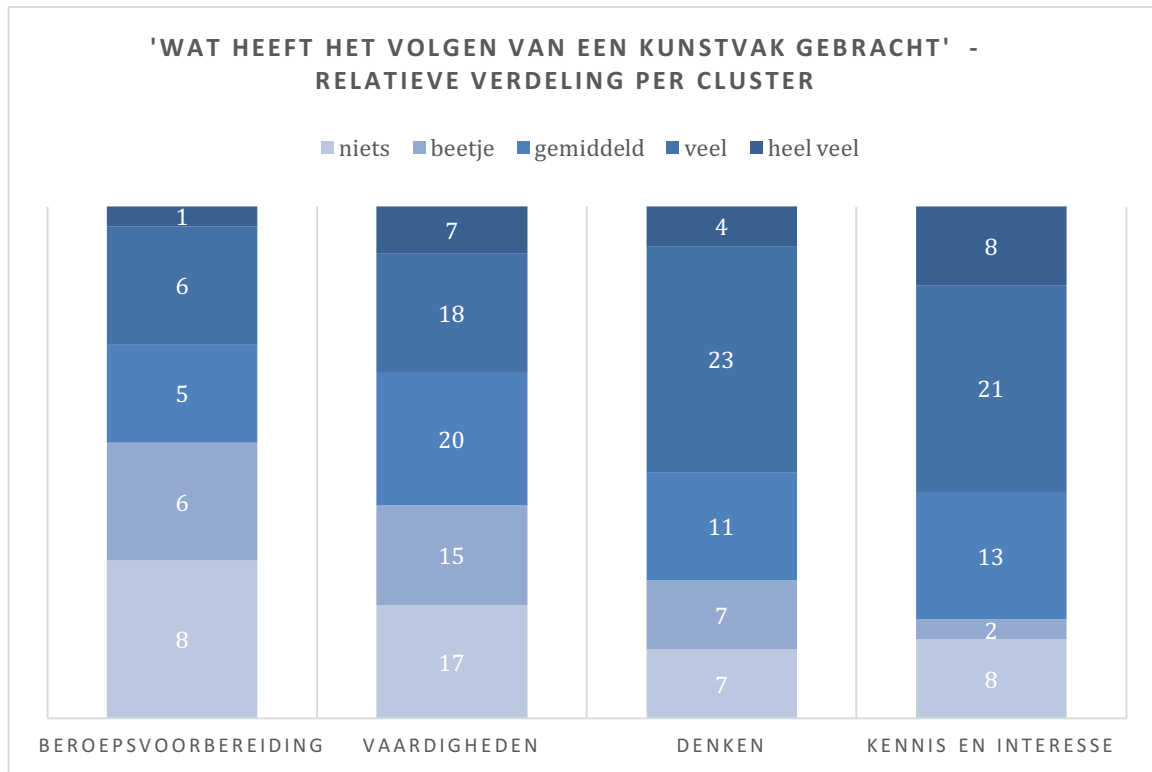
Respondenten hadden ook verwachtingen die kloppen met deze redenen: dat het leuk/interessant zou zijn, dat ze met hun passie bezig zouden kunnen zijn en dat ze zich zouden ontwikkelen op het gebied van creativiteit.

Negatieve of niet inhoudelijke redenen en verwachtingen zoals dat het een makkelijk vak zou zijn of omdat vriendjes of vriendinnetjes het kozen of vanwege de docent werden vrijwel niet genoemd.

De conclusie is dat respondenten die een kunstvak kozen, dat zeer bewust op inhoudelijke en positieve gronden deden. De verwachtingen ten aanzien van het gekozen kunstvak kwamen grotendeels (77%) uit.

Als de antwoorden op de vragen naar ‘het effect op je leven nu’ en ‘wat heeft het je gebracht’ worden vergeleken blijkt de balans iets naar rechts van het midden door te slaan: gemiddeld tot duidelijk/veel effect – aspecten gebracht. Het heeft de respondenten vooral kennis/interesse en creatief denken gebracht. Kritisch denken wordt iets minder aangegeven, maar gegeven de verwevenheid met creatief denken en -onder andere- de keuze voor het vak uit nieuwsgierigheid, is de score met betrekking tot dit aspect eveneens veelzeggend: creatief denken kun je niet ontwikkelen zonder een kritische houding. Respondenten kozen slechts zeer beperkt een kunstvak om er later hun beroep van te maken. Op de vraag wat het gekozen kunstvak de respondenten heeft gebracht met betrekking tot beroepsvoorbereiding is de score ‘niets’ het hoogst.

In onderstaande Figuur 8 zijn de aspecten samengevoegd zijn tot clusters.

Figuur 8. Overzicht van relatieve verdeling van aspecten ‘wat het volgen van een kunstvak heeft gebracht/aspecten’ over clusters.

De resultaten van het onderzoek leiden tot de conclusie dat het volgen van een kunstvak op het RC ontwikkeling in denken (creatief en kritisch) en in kennis & interesse, heeft gebracht. Kennis & interesse zijn direct gekoppeld aan de mogelijkheid tot en voorwaardelijk voor ontwikkeling in denken (creatief en kritisch) en daarmee aan de ontwikkeling van 21st Century Skills. De nieuwsgierigheid en bevoegdheid van leerlingen die een kunstvak kozen, zorgden voor de mogelijkheid tot ontwikkeling binnen het kunstonderwijs op het RC. En gegeven de resultaten van het onderzoek heeft die ontwikkeling 'gemiddeld tot duidelijk/veel' gestalte gekregen. Tussen de verschillende kunstvakken is wel enig verschil te zien: het verdient daarom aanbeveling om inhoud, werkvormen en onderwijsmethoden van de onderscheiden kunstvakken te spiegelen.

Respondenten die geen kunstvak kozen, hadden niets met kunst of hadden andere 'belangrijkere' vakken te kiezen. Zij hebben vrijwel allemaal niet het gevoel iets gemist te hebben en hebben nog steeds niets met kunst. Het onderzoek geeft geen antwoord op de vraag of zij op een andere manier kritisch en creatief denken hebben ontwikkeld.

Het vak drama wordt wel enkele keren benoemd en dan specifiek het onderdeel presenteren: 'achteraf bezien had drama (onderdeel presenteren) wel bij kunnen dragen aan ontwikkeling'. Een enkeling geeft aan om die reden, achteraf bezien, wel voor een kunstvak (drama) te kiezen.

Uit de antwoorden van de respondenten op de vragen met betrekking tot workshops, projectdagen en excursies, blijkt dat er een behoorlijk verschil is tussen de herinneringen en ervaringen met betrekking tot workshops, projectdagen en excursies georganiseerd vanuit de kunstvakken (dus voor leerlingen met een gekozen kunstvak) en georganiseerd vanuit CKV (dus voor leerlingen zonder een gekozen kunstvak). Ongeveer 67% van de respondenten met een gekozen kunstvak geeft aan dat de activiteiten hen inhoudelijk iets goeds heeft gebracht; 33% geeft aan dat het hen niets extra's heeft gebracht. Bij de respondenten zonder een gekozen kunstvak liggen die cijfers heel anders: 90% heeft het inhoudelijk niets gebracht.

Workshops, projectdagen en excursies 'leveren' iets op als degene die ze volgt geïnteresseerd is en er voor open staat. Gegeven de keuzemotivatie van respondenten voor een kunstvak, zijn de percentages een logische uitkomst.

Respondenten hebben uitvoering aanbevelingen gedaan; samengevat:

- Behoud de kunstvakken breed in de onderbouw zodat alle leerlingen een basis voor creatieve en sociale ontwikkeling vanuit die vakken kunnen leggen
- Presenteer de kunstvakken als serieuze vakken en richt de lessen conform de doelstelling van de vakken in
- maak de inhoud van de kunstvakken vakken interactief, modern, betekenisvol en koppel praktijktoepassing aan de theorie én maak verbinding met het 'echte' leven
- maak doel en zin van de vakken (vorming) duidelijk aan leerlingen: *"laat leerlingen zien waarom kunstvakken belangrijk zijn!"*

Deze quote -van een leerling zonder kunstvak- zegt veel over de kansen die er binnen het kunstonderwijs liggen om de ontwikkeling van 21st Century Skills, kritisch en creatief denken, te bevorderen en daarmee over de mogelijkheden van het RC om haar missie waar te maken.

5.2 Aanbevelingen

Gegeven

- de argumenten van oud-leerlingen van het RC om een kunstvak te kiezen
- de verwachtingen van oud-leerlingen van het RC ten aanzien van het gekozen kunstvak
- de ervaringen die leerlingen hebben gehad met het kunstonderwijs
- de kansen die er liggen binnen het kunstonderwijs om aan deze verwachtingen te voldoen
- de kansen om de ontwikkeling van 21st Century Skills te bevorderen en daarmee de mogelijkheden voor het RC om haar missie waar te maken te vergroten

Volgen uit het onderzoek de volgende aanbevelingen:

- Leg de nadruk binnen het kunstonderwijs op het ontwikkelen van een nieuwsgierige, kritische en open houding waardoor creatief denken zich kan ontwikkelen. Maak leerlingen bewust dat een kritische houding en creatief denken samengaan. Moderne methoden en leerstrategieën, waaronder VTS, bieden mogelijkheden om binnen het kunstonderwijs hier vorm aan te geven.
- Bied de kunstvakken (theoretisch en praktisch) breed in de onderbouw aan zodat alle leerlingen een basis voor een nieuwsgierige, kritische en open houding kunnen leggen; vanuit die basis is het mogelijk nieuwsgierigheid en eventueel bevlogenheid met betrekking tot een kunstvak te ontwikkelen.
- Presenteer (ook) de kunstvakken als serieuze vakken: breng helder in beeld voor zowel leerlingen als ouders/verzorgers wat de meerwaarde is van het volgen van een kunstvak.
- Bepaal per kunstvak duidelijk wat specifiek voor dat vak het doel en de zin is; richt de lessen daarop in én communiceer dat naar leerlingen.
- Spiegel de kunstvakken wat betreft inhoud, werkvormen en onderwijsmethoden om meer effect te bewerkstelligen.
- Maak de inhoud van de kunstvakken (inclusief workshops, projectdagen en excursies) interactief, modern, betekenisvol, koppel praktijktoepassing aan de theorie én maak verbinding met het 'echte' leven.

Dit onderzoek beoogt door bovenstaande aanbevelingen die gebaseerd zijn op de resultaten van de theoretische verkenning en de online-vragenlijst ingevuld door oud-leerlingen van het RC, bij te dragen aan een herbezinning, een bevestiging of bijstelling van de visie op en eventuele herinrichting van het kunstonderwijs op het RC, zodat het kunstonderwijs op het RC (nog) beter kan aansluiten bij de behoeften van huidige en toekomstige leerlingen én de missie van het RC.

6. Geraadpleegde Literatuur

- Baas, M. (2010, september). Hoe word je creatief ? *The Inquisitive Mind*.
- Damen, M. (2010). *Cultuurdeelname en CKV*. Utrecht University Repository. Utrecht: ICS.
- Delnooz, P. (2008). *Onderwijs, onderzoek van de kunst van het creatieve denken*. Tilburg: ScienceGuide.
- Experts in Media en Maatschappij. (2015, oktober). *Analyse Dialoog - Platform Onderwijs 2032*.
- Harland, J., & Hetland, L. (2008). *Gewenste en bereikte effecten van kunsteducatie*. Cultuurnetwerk Nederland. Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland.
- Hetland, L., Winner, E., Veenema, S., & Sheridan, K. (2013). *Studio Thinking 2*. Colombia: Teachers College Colombia University.
- Hoogeveen, K., & Hoogeveen, S. (2012). *Kunst als voertuig voor het ontwikkelen van creativiteit*. Utrecht: Lectoraat Kunsteducatie HKU.
- Housen, A. (2001). *Eye of the Beholder, Theory and Practice. VTS Visual Thinking Strategies*. Lisbon: Visual Understanding in Education.
- IDEO. (2012). *Design Thinking for Educators Toolkit*. IDEO LLC.
- Lindstrom, L. (2009). *Studio Thinking: A Review Essay*. (L. Bresler, & M. Latta, Red.) *International Journal of Education & the Arts*(ISSN 1529-8094).
- Marsman, P., & Taminiau, A. (2009). *Vakdossier Kunst*. Nationaal Expertisecentrum Leerplan Ontwikkeling. Enschede: SLO .
- Naghshineh, & S. et al (2008). *Formal Art Observation Training Improves Medical Students' Visual Diagnostic Skills*. *Journal of General International Medicine*.
- Nussbaum, M. (2013). *Niet voor de Winst*. Amsterdam: AMBO.
- Raaijmakers, H. (2009). *Vorbereidingen op Kritisch Leren Denken*. Centre for Teaching and Learning Theses. Rythovius College. (2015). *Schoolgids 2015-2016*. eersel.
- Van den Branden, K. (2014, december 17). *Duurzaam Onderwijs*. Opgeroepen op januari 4, 2016, van www.duurzaamonderwijs.com
- Voogt, J., & Roblin, N. (2010). *21st Century Skills, discussienota*. Enschede: Universiteit Twente.
- Wagner, T. (2010). In *Th Global Achievement Gap*. The Perseus Books Group.

7. Figurenlijst

Figuur 1. Out of the Box – denken	10
Figuur 2. Overzicht aantal eindexamenleerlingen 2009-2010 en aantal respondenten, gesplitst naar eventueel kunstvak en naar profiel	13
Figuur 3. Overzicht van redenen waarom respondenten er wel of niet voor kozen om een kunstvak te volgen	14
Figuur 4. Overzicht van verwachtingen van respondenten met betrekking tot het gekozen kunstvak	15
Figuur 5. Overzicht van ‘effect op je leven nu, na het volgen van een kunstvak’ totaal en gesplitst naar kunstvak.	16
Figuur 6. Overzicht van ‘wat het volgen van een kunstvak heeft gebracht/aspecten’ totaal en gesplitst naar kunstvak	17
Figuur 7. Overzicht van ‘wat het volgen van een kunstvak heeft gebracht/aspecten’ gesplitst naar aspect	17
Figuur 8. Overzicht van relatieve verdeling van aspecten ‘wat het volgen van een kunstvak heeft gebracht/aspecten’ over clusters	20

Bijlagen

1. Protocol

Onderzocht is de groep 'leerlingen havo&vwo eindexamenjaar 2009-2010'. Omdat wij slechts over de thuisadressen beschikken, maar de meesten van hen niet meer thuis wonen, is ouders/verzorgers gevraagd om mailadressen te verstrekken. Vervolgens is de vragenlijst naar de verkregen mailadressen verstuurd. In tweede instantie zijn alle 'leerlingen havo&vwo eindexamenjaar 2009-2010', waarvan geen mailadres was ontvangen en voor zover traceerbaar via facebook, door middel van een persoonlijk bericht op facebook benaderd.

In de vragenlijst is een aantal gesloten vragen gesteld en de ruimte gegeven om aan te geven wat het effect is op het huidige functioneren van het volgen van een kunstvak op het RC en om aanbevelingen te doen.

Verstuurde uitnodigingsbrieven:

Mail aan ouders/verzorgers

Beste ouders/verzorgers van «Roepnaam»,

In 2010 heeft uw «zodo» het eindexamenjaar van het Rythovius College gevolgd. Wij zijn erg benieuwd hoe het met «hemhaar» gaat en hoe «hijzij» terugkijkt op de middelbare schoolperiode en dan met name het eventueel gevolgde kunstonderwijs en genoten workshops, excursies, projectdagen etc. De bevindingen van uw «zodo» zijn van waarde voor het onderwijs aan huidige en toekomstige leerlingen van het Rythovius College!

Omdat wij niet over de huidige woon-/verblijfsgegevens van uw «zodo» beschikken, richten wij ons tot u.

Wilt u zo vriendelijk zijn het mailadres van «Roepnaam» aan ons door te geven zodat wij «hemhaar», eenmalig, een korte (online)vragenlijst kunnen sturen? U kunt ons het mailadres via een mail naar nhenselmans@rythovius.nl laten weten. Uiteraard kunt u ook een berichtje bij de receptie of in de brievenbus van het Rythovius College achterlaten.

Bij voorbaat onze vriendelijke dank voor uw hulp en medewerking!

Als u vragen of opmerkingen heeft, kunt u contact opnemen met Netti Henselmans (nhenselmans@rythovius.nl of 0497-513043).

Met vriendelijke groeten,

Mail / facebook-bericht aan oud leerlingen

Beste Oud-Rythoviaan,

Via je ouders/verzorgers, of van jou zelf, hebben we je mailadres gekregen.

We zijn erg benieuwd wat je nu doet en hoe je terugkijkt op je middelbare schooltijd op het Rythovius College. En dan met name hoe je terugkijkt op het eventueel gevolgde kunstonderwijs en de genoten workshops, excursies, projectdagen etc. Hoe jij terugkijkt, kan ons helpen om ons onderwijs voor huidige en toekomstige leerlingen waardevoller en betekenisvoller te maken.

We hebben daarom een korte vragenlijst opgesteld en willen je vragen die in te vullen, ook als je geen kunstvak hebt gevolgd!!

De inhoud van de vragen richt zich op de kunstvakken: welk effect heeft het -wel of niet gevolgd hebben van een kunstvak- op je huidig functioneren? heb je kritisch en of creatief leren denken? heb je van kunst je beroep gemaakt? zou je achteraf gezien wél of wéér voor een kunstvak kiezen ?

De vragen zijn in zo'n 8 tot 10 minuten te beantwoorden.... Het helpt ons enorm als je in de gelegenheid en bereid bent om de vragenlijst in te vullen.

De vragenlijst vind je door deze link te volgen:.....

Bij eventuele opmerkingen, vragen, tips kun je altijd contact opnemen met Netti Henselmans (nhenselmans@rythovius.nl).

Vanzelfsprekend laten we je -over een paar maanden- weten wat er uit alle antwoorden is gekomen en hoe we dat gaan gebruiken voor ons onderwijs.

Dank alvast voor je medewerking en tijd!

2. Vragenlijst

Kunstonderwijs op het Rythovius College

Deze vragenlijst is verdeeld in 2 delen: het 1e deel heeft betrekking op het wel of niet gekozen eindexamen-kunstvak (dans, drama, muziek of beeldende vorming); het 2e deel bestaat uit enkele vragen over workshops, projectdagen en excursies.

Start

www.thesistools.com

Kunstonderwijs op het Rythovius College

1.

Welke opleiding heb je op het Rythovius College gevolgd ?

	profiel C&M	profiel E&M	profiel N&G	profiel N&T
HAVO	☐	☐	☐	☐
VWO	☐	☐	☐	☐

2.

Welke opleiding(en) heb je gevolgd na het Rythovius College ?

☐ opleiding 1	<input type="text"/>	☐ diploma
☐ opleiding 2	<input type="text"/>	☐ diploma
☐ opleiding 3	<input type="text"/>	☐ diploma

Convert webpages to pdf online with PDFmyURL

PDFmyURL

anders

3.

Ben je op dit moment werkzaam ?

ja, in mijn vakgebied
 ja, maar niet in mijn vakgebied
 nee, ik studeer
 anders

4.

Heb je op het Rythovius College eindexamen gedaan in 'n kunstvak ? Bedoeld wordt dans, drama, muziek of beeldende vorming.

ja
 nee

verder

www.thesistools.com

5.

In welk kunstvak heb je eindexamen gedaan op het Rythovius College ?

dans
 drama
 muziek
 beeldende vorming

Convert webpages to pdf online with PDFmyURL

PDFmyURL

6.

Waarom koos je destijds voor dat kunstvak ?
(meerdere antwoorden mogelijk)

- omdat ik er goed is was
- om er beter in te worden
- omdat het een belangrijk vak was (is)
- omdat het vak door een goede/aardige docent werd gegeven
- omdat vriendjes/vriendinnetjes dat vak kozen
- uit passie
- uit interesse voor kunst
- omdat ik kunst leuk vind
- om er later mijn beroep van te maken
- omdat je dan geen ander vak hoefde te kiezen
- omdat het een makkelijk vak is /was
- anders

7.

Wat verwachtte je van het gekozen kunstvak ?
(meerdere antwoorden mogelijk)

- met mijn passie bezig te kunnen zijn
- veel te leren
- ontwikkelen van een kritische houding
- ontwikkelen van creativiteit
- algemene vorming
- een goede voorbereiding op een kunstvakopleiding
- gezellige uren
- dat het niet moeilijk zou zijn
- dat het leuk /interessant zou zijn
- niet zoveel
- anders

8.

Heeft het gekozen kunstvak aan je verwachtingen voldaan ?

- ja, omdat
- nee, omdat
- anders

9.

Zou je er achteraf gezien, weer voor kiezen om het gekozen kunstvak te volgen ?

- ja, omdat
- nee, omdat
- anders

10.

Indien je achteraf gezien een ander kunstvak zou kiezen, welk vak zou je kiezen en waarom ?

- beeldende vorming, omdat
- muziek, omdat
- drama, omdat
- dans, omdat

11.

Heeft het volgen van het kunstvak destijds, effect op je leven nu ?

geen effect   enig effect   duidelijk effect   veel effect

ONDERZOEKSVERSLAG

effect op je leven / functioneren nu

12.

Kun je aangeven wat het volgen van het gekozen kunstvak, je heeft gebracht ? in het overzicht kun je de mate waarin aangeven:
1 = niet veel; 5 = zeer veel

	1	2	3	4	5
interesse in kunst	☐	☐	☐	☐	☐
kennis van kunst	☐	☐	☐	☐	☐
kritisch denken	☐	☐	☐	☐	☐
creatief denken	☐	☐	☐	☐	☐
ruimtelijk inzicht	☐	☐	☐	☐	☐
taalvaardigheid	☐	☐	☐	☐	☐
presenteren	☐	☐	☐	☐	☐
beroepsvoorbereiding	☐	☐	☐	☐	☐
anders	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

13.

Zijn er nog andere aspecten die het volgen van het gekozen kunstvak, je heeft gebracht ?

verder

14.

Waarom koos je destijds niet voor een kunstvak (dans, drama, muziek of beeldende vorming) ?
(meerdere antwoorden mogelijk)

- er was geen ruimte voor in het rooster
- ik had niets met 'kunst'
- ik was niet goed in 'kunst'
- omdat vriendjes / vriendinnetjes het niet kuzen
- omdat het vak niet door een goede/vaardige docent werd gegeven
- omdat het geen belangrijk vak was
- omdat er belangrijkere vakken waren
- anders

15.

Zou je er nu, achteraf, weer voor kiezen om geen kunstvak (dans, drama, muziek of beeldende vorming) te volgen ?

- ik zou nu wel een kunstvak kiezen, nl:
- ik zou nu wederom geen kunstvak kiezen

16.

Wil je je keuze toelichten ?

17.

Heb je, feitelijk of voor je gevoel, iets gemist, omdat je geen kunstvak (dans, drama, muziek of beeldende vorming) hebt gevolgd ?

Wil je je antwoord toelichten ?

verder

www.thesistools.com

De volgende 2 vragen hebben betrekking op workshops, projectdagen en excursies, georganiseerd vanuit de

Convert webpages to pdf online with PDFmyURL

PDFmyURL

kunstvakken (dans, drama, muziek of beeldende vorming) en/of vanuit CKV.

18.

Welke workshops, projectdagen en/of excursies, georganiseerd vanuit de kunstvakken (dans, drama, muziek of beeldende vorming) en/of CKV, kun je je herinneren ?

19.

Kun je aangeven wat de workshops, projectdagen en/of excursies die je je herinnert, je hebben gebracht ? welk effect ze mogelijk hebben op je leven nu ?

20.

Tenslotte:
Welke aanbevelingen ten aanzien van het kunstonderwijs op het Rythovius College kun je geven ? zodat het waardevoller en betekenisvoller kan worden voor huidige en toekomstige leerlingen ?

Convert webpages to pdf online with PDFmyURL

PDFmyURL

ONDERZOEKSVERSLAG

21.

Mogelijk geven je antwoorden ons aanleiding om je te vragen een en ander toe te lichten in een kort interview. Ben je daar eventueel toe bereid ?

ja: wil je hier je naam noteren ?

nee

antwoorden versturen

www.thesistools.com

Bedankt voor het invullen van de vragenlijst ! Hiermee help je ons het kunstonderwijs, voor huidige en toekomstige leerlingen van het Rythovius College, waardevoller en betekenisvoller te maken.

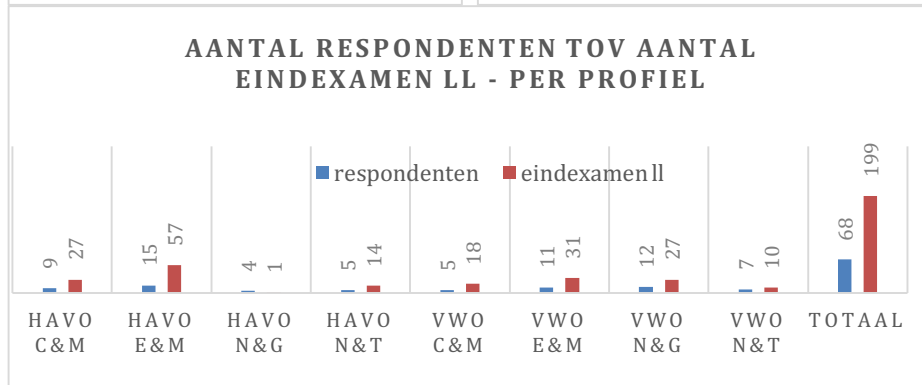
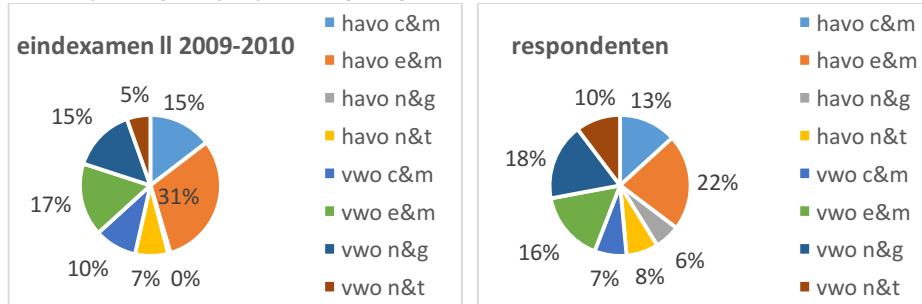
www.thesistools.com

3. Resultaten

3.1 alle respondenten / kenmerken / vragen 1-5

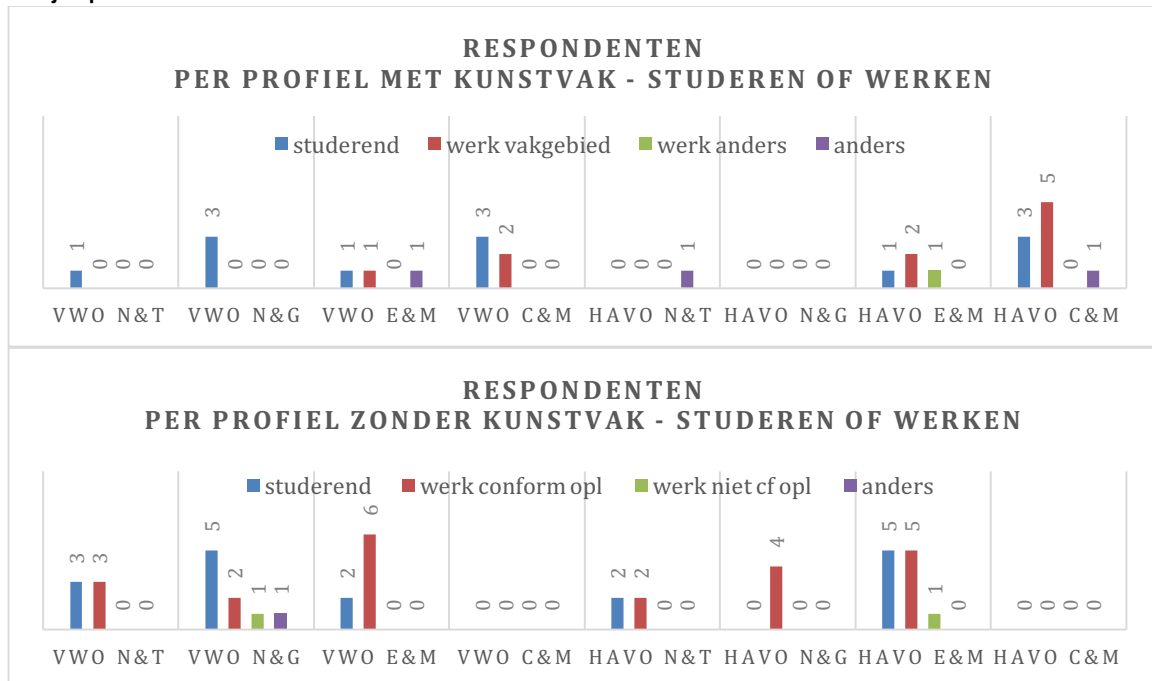
Welke opleiding heb je op het RC gevolgd; ben je werkzaam; heb je op het RC eindexamen gedaan in een kunstvak?

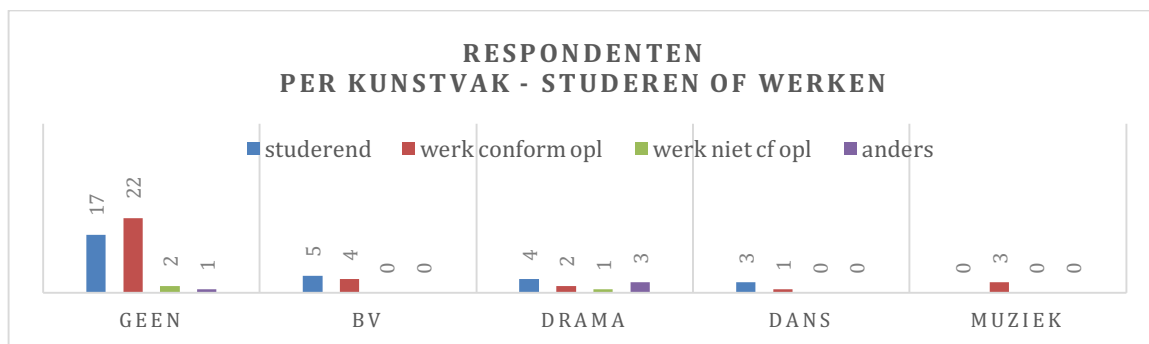
Welke opleiding heb je op het RC gevolgd?

Bijlage-figuur 1. Overzicht van aantal eindexamenleerlingen 2009-2010 en aantal respondenten, gesplitst naar profiel.

Ben je op dit moment werkzaam ?

Bijlage-figuur 2. Overzicht van aantal respondenten, gesplitst naar profiel en naar kunstvak, studeren of werken.

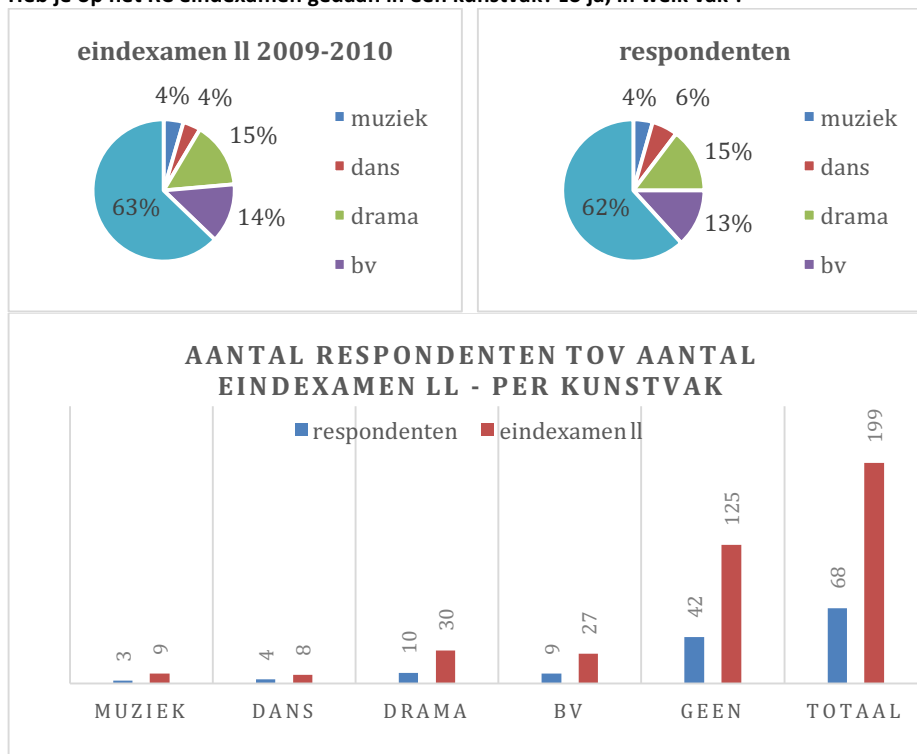
Bijlage-tabel 1. Overzicht van aantal respondenten studierend of werkend, gesplitst naar het wel en geen kunstvak.

	wel een kunstvak	geen kunstvak	totaal
studierend	12 – 46%	17 – 41%	29 – 43%
werkend in eigen vakgebied	10 – 38%	22 – 52%	32 – 47%
werkend anders	1 – 4%	2 – 5%	3 – 4%
anders *	3 – 12%	1 – 2%	4 – 6%
	26 – 100%	42 – 100%	68 – 100%

* Anders:

- volgt een bestuurs-jaar
- is net klaar met studie en gaat solliciteren
- werkt als vrijwilliger

Heb je op het RC eindexamen gedaan in een kunstvak? zo ja, in welk vak ?

Bijlage-figuur 3. Overzicht van aantal eindexamenleerlingen 2009-2010 en aantal respondenten, gesplitst naar kunstvak.

ONDERZOEKSVERSLAG

Bijlage-tabel 2. Overzicht van aantal eindexamenleerlingen 2009-2010 en respondenten, gesplitst naar profiel, kunstvak en studierend of werkend.

• Havo c&m		mu	da	dr	bv	geen	totaal
	Studerend			2	1		3
	Werkend in vakgebied	2	1	1	1		5
	Werkend anders						
	Anders*			1			1
	Totaal respondenten	2	1	4	2		9
	Totaal Eindexamen H/V 2009-2010	3	4	10	10		27
• Havo e&m		mu	da	dr	bv	geen	totaal
	Studerend				1	5	6
	Werkend in vakgebied	1		1		5	7
	Werkend anders			1		1	2
	Anders*						
	Totaal respondenten	1		2	1	11	15
	Totaal Eindexamen H/V 2009-2010	2		5	1	49	57
• Havo n&g		mu	da	dr	bv	geen	totaal
	Studerend						
	Werkend in vakgebied					4	4
	Werkend anders						
	Anders*						
	Totaal respondenten					4	4
	Totaal Eindexamen H/V 2009-2010	1			2	12	15
• Havo n&t		mu	da	dr	bv	geen	totaal
	Studerend					2	2
	Werkend in vakgebied					2	2
	werkend anders						
	Anders*			1			1
	Totaal respondenten			1		4	5
	Totaal Eindexamen H/V 2009-2010	1		1		12	14
• Totaal havo		mu	da	dr	bv	geen	totaal
	Studerend			2	2	7	11
	Werkend in vakgebied	3	1	2	1	11	18
	Werkend anders			1		1	2
	Anders*			2			2
	Totaal respondenten	3	1	7	3	19	33
	Totaal Eindexamen H/V 2009-2010	7	4	16	13	73	113
• Vwo c&m		mu	da	dr	bv	geen	totaal
	Studerend		1	1	1		3
	Werkend in vakgebied				2		2
	Werkend anders						
	Anders*						
	Totaal respondenten		1	1	3		5
	Totaal Eindexamen H/V 2009-2010	1	2	8	7		18
• Vwo e&m		mu	da	dr	bv	geen	totaal
	Studerend			1		2	3
	Werkend in vakgebied				1	6	7
	Werkend anders						
	Anders*			1			1
	Totaal			2	1	8	11

ONDERZOEKSVERSLAG

	respondenten						
	Totaal Eindex.II H/V 2009-2010	1		3	2	25	31
• Vwo n&g		mu	da	dr	bv	geen	totaal
	Studerend		2		1	5	8
	Werkend in vakgebied					2	2
	Werkend anders					1	1
	Anders*					1	1
	Totaal respondenten		2		1	9	12
	Totaal Eindex.II H/V 2009-2010		2	3	4	18	27
• Vwo n&t		mu	da	dr	bv	geen	totaal
	Studerend				1	3	4
	Werkend in vakgebied					3	3
	Werkend anders						
	Anders*						
	Totaal respondenten				1	6	7
	Totaal Eindex.II H/V 2009-2010				1	9	10
• Totaal vwo		mu	da	dr	bv	geen	totaal
	Studerend		3	2	3	10	18
	Werkend in vakgebied				3	11	14
	Werkend anders					1	1
	Anders*			1		1	2
	Totaal respondenten		3	3	6	23	35
	Totaal Eindex.II H/V 2009-2010	2	4	14	14	52	86
• Totaal Havo & Vwo		mu	da	dr	bv	geen	totaal
	Studerend		3	4	5	17	29
	Werkend in vakgebied	3	1	2	4	22	32
	Werkend anders			1		2	3
	Anders*			3		1	4
	Totaal respondenten	3	4	10	9	42	68
	Totaal Eindex.II H/V 2009-2010	9	8	30	27	125	199

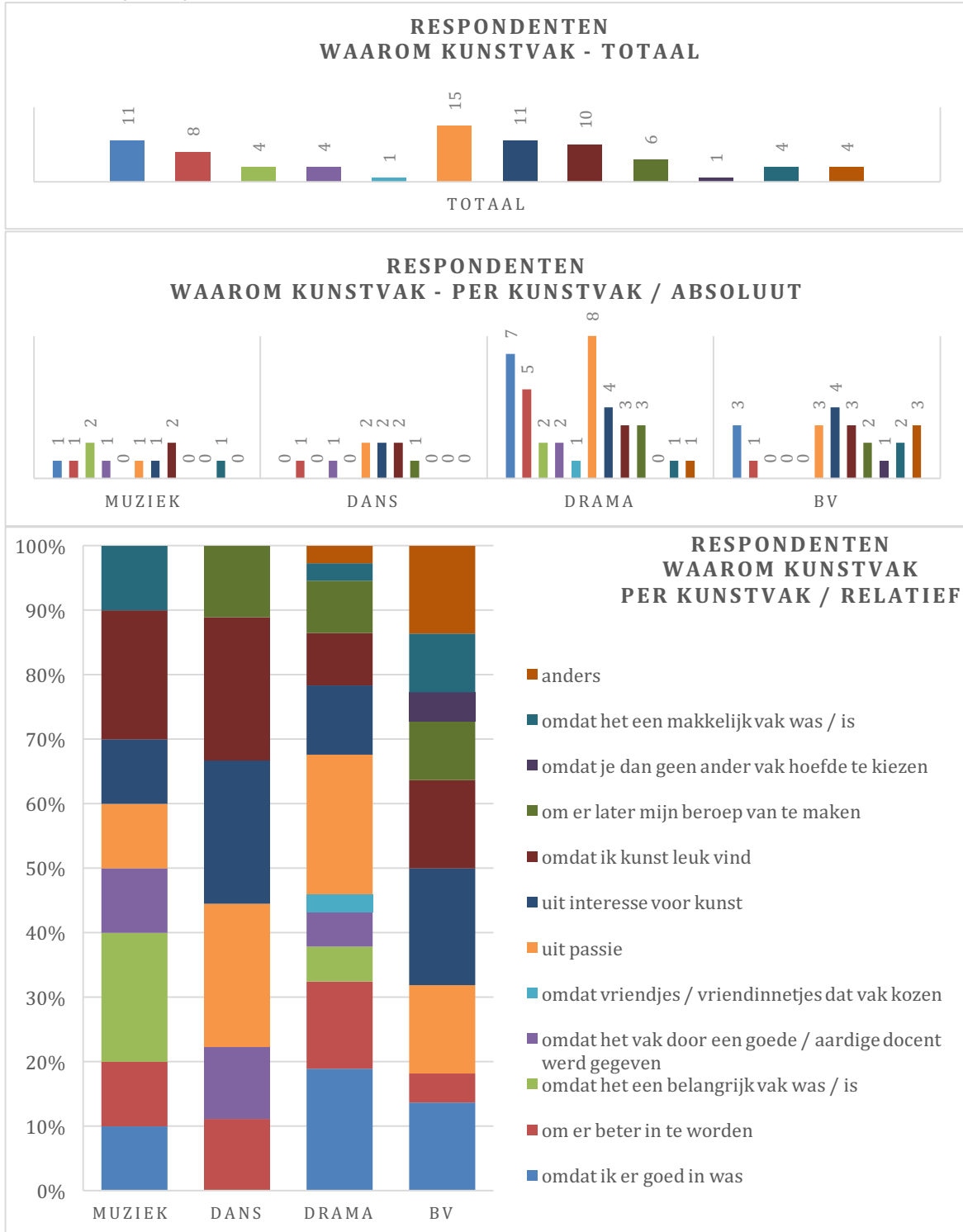
* Anders

- volgt een bestuurs-jaar
- is net klaar met studie en gaat solliciteren
- werkt als vrijwilliger

3.2 respondenten met een gekozen kunstvak / waarom-effect-wat gebracht / vragen 6-13

Waarom koos je destijds voor het kunstvak; wat verwachtte je van het gekozen kunstvak; heeft het aan je verwachtingen voldaan; zou je weer voor een kunstvak kiezen, zo ja, welk; heeft het destijds volgen van een kunstvak effect op je leven nu; wat heeft het volgen van een kunstvak je gebracht ?

Waarom koos je destijds voor dat kunstvak ?

Bijlage-figuur 4. Overzicht van redenen waarom respondenten een kunstvak kozen, gesplitst naar kunstvak.

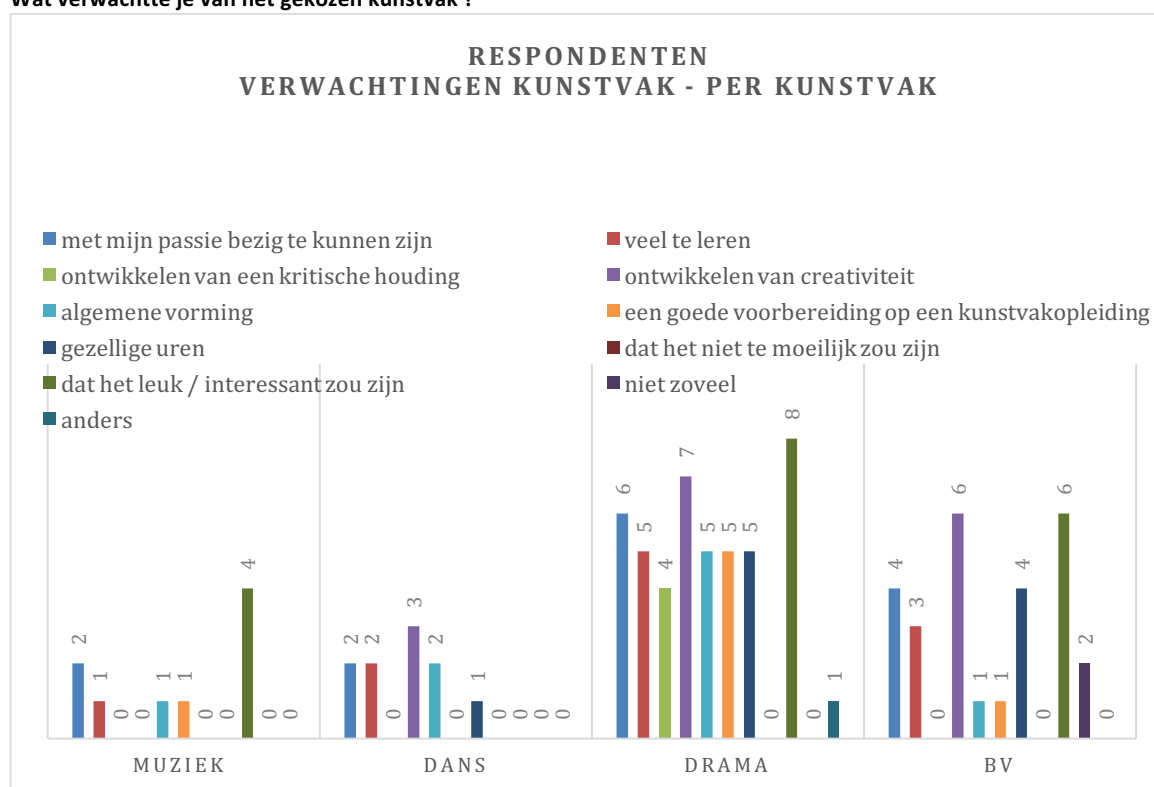
Bijlage-tabel 3. Overzicht van redenen waarom respondenten een kunstvak kozen.

Waarom koos je destijds voor dat kunstvak ?	muziek	dans	drama	bv	totaal
Omdat ik er goed in was	1		7	3	11
Om er beter in te worden	1	1	5	1	8
Omdat het een belangrijk vak was (is)	2		2		4
Omdat het vak door een goede/aardige docent werd gegeven	1	1	2		4
Omdat vriendjes/vriendinnetjes dat vak kozen			1		1
Uit passie	2	2	8	3	15
Uit interesse voor kunst	1	2	4	4	11
Omdat ik kunst leuk vind	2	2	3	3	10
Om er later mijn beroep van te maken		1	3	2	6
Omdat je dan geen ander vak hoefde te kiezen				1	1
Omdat het een makkelijk vak is / was	1		1	2	4
Anders*			1	3	4
TOTAAL					79

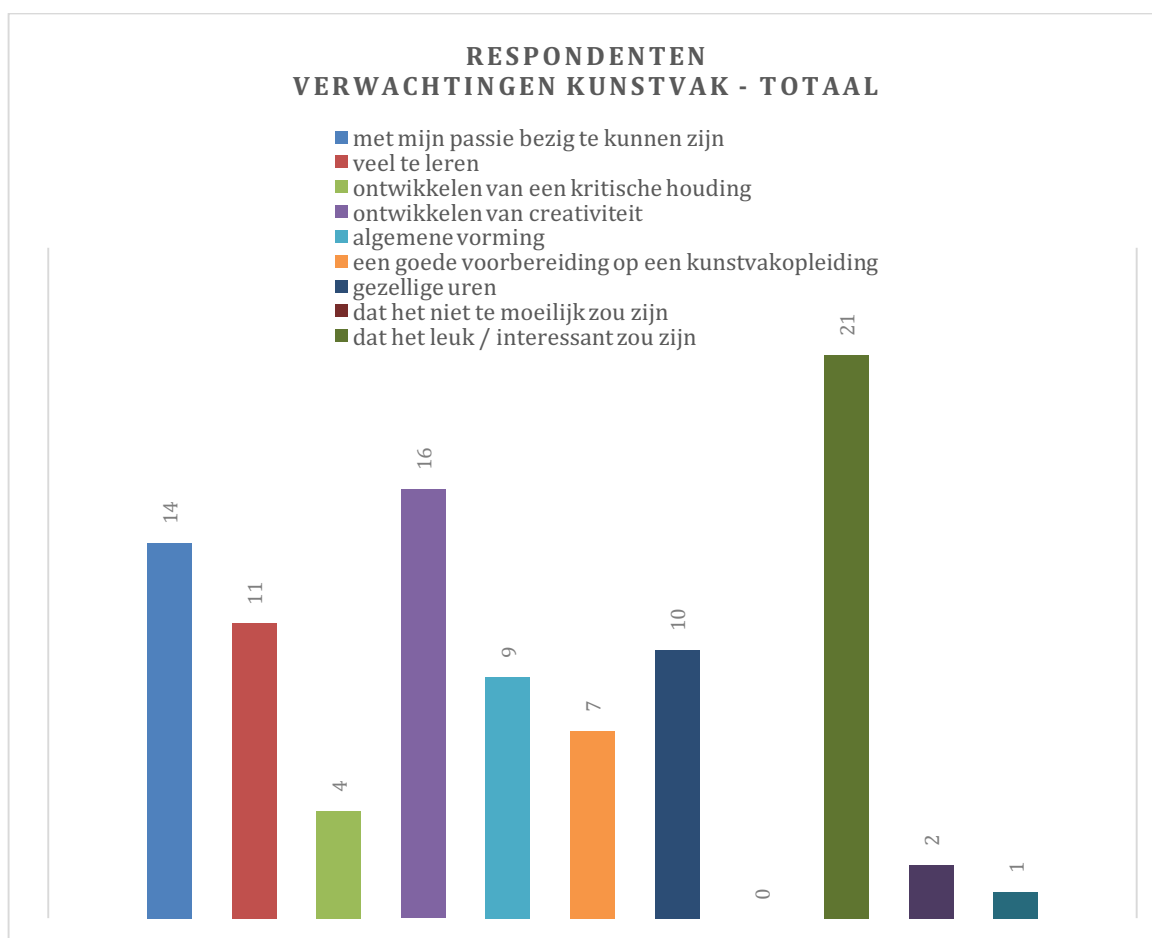
*Anders

- Ontspannend, leuk vak, veel creativiteit
- Wilde na 1^e studie regisseur-opleiding doen
- Wilde naast theorie ook creatief bezig zijn
- Ik vond het gewoon leuk !

Wat verwachtte je van het gekozen kunstvak ?

Bijlage-figuur 5. Overzicht van verwachtingen met betrekking tot het gekozen kunstvak, gesplitst naar kunstvak.

Bijlage-figuur 6. Overzicht van verwachtingen met betrekking tot het gekozen kunstvak, totaal.

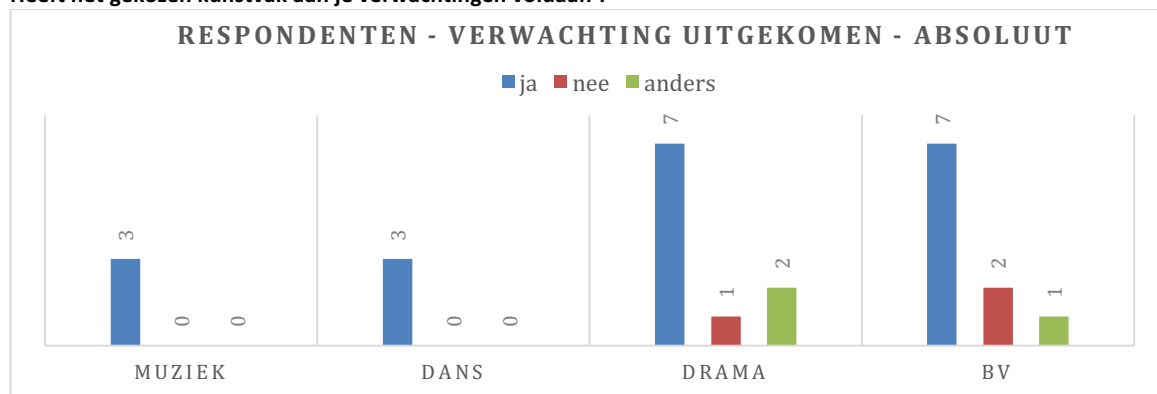
Bijlage-tabel 4. Overzicht van verwachtingen met betrekking tot gekozen kunstvak, totaal en gesplitst naar kunstvak.

verwachting	muziek	dans	drama	bv	totaal
Met mijn passie bezig te kunnen zijn	2	2	6	4	14
Veel te leren	1	2	5	3	11
Ontwikkelen van een kritische houding			4		4
Ontwikkelen van creativiteit		3	7	6	16
Algemene vorming	1	2	5	1	9
Een goede voorbereiding op een kunstvakopleiding	1		5	1	7
Gezellige uren		1	5	4	10
Dat het niet te moeilijk zou zijn					
Dat het leuk/interessant zou zijn	4	3	8	6	21
Niet zoveel				2	2
Anders*			1		1

* Anders

- Vrije ruimte jezelf te uiten

Heeft het gekozen kunstvak aan je verwachtingen voldaan ?

Bijlage-figuur 7. Overzicht 'heeft het gekozen kunstvak aan de verwachtingen voldaan', gesplitst naar kunstvak.

Bijlage-tabel 5. Overzicht 'heeft het gekozen kunstvak aan de verwachtingen voldaan', gesplitst naar kunstvak.

Verwachting uitgekomen	muziek	dans	drama	bv	totaal
Ja*	3	3	7	7	20
Nee**			1	2	3
Anders***			2	1	3
totaal	3	3	10	10	26

*Ja, omdat:

- Ik werd er creatiever van (bv)
- Interessant vak (theorie en praktijk); ook buiten les veel gezien/gedaan: pluspunt (da)
- Meer geleerd over het vak, mezelf, presenteren, kunst algemeen en ontwikkeling in geschiedenis (da)
- Het je voorbereidt/helpt om creatief te denken en jezelf te presenteren voor groot publiek (dr)
- Je mocht je eigen instrument bespelen; het muzikale gehoor werd ontwikkeld (mu)
- Het heel leuk was (dr)
- Ik nog enthousiaster geworden ben over het vak (dr)
- Het precies aan mijn verwachtingen voldeed (dr)
- Uren waren leuk; vrienden deden het ook; mooie stukjes gemaakt (dr)
- Je veel zelfstandig mocht doen (bv)
- Ik er altijd met plezier naar toe ging (dr)
- Geleerd over geschiedenis van muziek (mu)
- Ik veel geleerd heb (mu)
- Ik had weinig verwachtingen; achteraf had er wel meer vrijheid in de opdrachten mogen zitten (bv)
- Ik heb veel geleerd, zowel theorie als praktijk (da)
- Het waren leuke en uitdagende opdrachten, waarin je jezelf kon ontwikkelen (dr) ik mocht veel doen en heb veel geleerd over kunstgeschiedenis (bv)

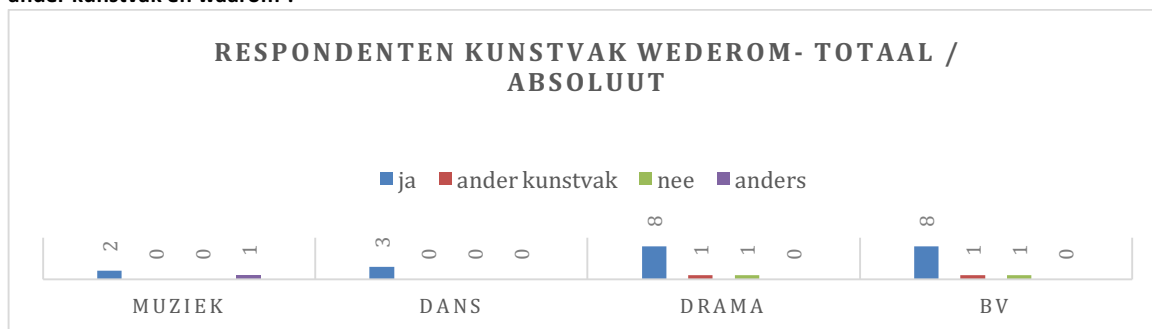
**Nee, omdat:

- Ik lekker mijn gang heb kunnen gaan en mijn eigen creativiteit heb kunnen ontwikkelen (bv)
- Slechte of geen opnames van uitvoeringen waardoor geen portfolio (dr)
- Je werd ontzettend losgelaten, mocht zomaar wat knutselen (bv)
- De docent erg subjectief was (bv)

***Anders:

- Vanwege ziekte veel afwezig daarom kunst gekozen; docent voelde mee en gaf me ondanks beperkte aanwezigheid voldoende (bv)
- Leuk, maar geen voorbereiding op kunstvakschool (dr)
- Verschilt per leerjaar/docent

Zou je er achteraf gezien, weer voor kiezen om het gekozen kunstvak te volgen? ja, nee en waarom ? of eventueel een ander kunstvak en waarom ?

Bijlage-figuur 8. Overzicht van respondenten die wel of niet wederom een kunstvak zouden kiezen, gesplitst naar kunstvak.

Bijlage-tabel 6. Overzicht van respondenten die wel of niet wederom een kunstvak zouden kiezen, gesplitst naar kunstvak.

wederom	muziek	dans	drama	bv	totaal
Ja*	2	3	8	8	21
Ander kunstvak**			1	1	2
Nee***			1	1	2
Anders****	1				1
totaal	3	3	10	10	26

*Ja, omdat

- Ik het erg interessant vond (mu)
- Het mijn passie is (bv)
- Het een mooie afwisseling met de denk-vakken is en ook erg leerzaam (da)
- Veel plezier beleefd bij de lessen (dr)
- Ik er nu nog meer interesse voor heb (bv)
- Erg leuk en interessant (bv)
- Goed voor mijn ontwikkeling en leuk (da)
- Verrijking van zelfkennis en kunst (da)
- Leuke afwisseling in takenpakket (bv)
- Omdat het werken aan de productie en je traint om beslissingen te nemen en je bereidt je voor op spreken en acteren in het openbaar (dr)
- Ik er goed op terug kijk (mu)
- Het heel gezellig was (dr)
- Het me een beeld heeft gegeven van het vak (dr)
- Enorm interessant en praktijk naast theorie (dr)
- Het leuk en leerzaam was (bv)
- Het vak aan de verwachtingen voldeed (dr)
- Ik ook deels thuis kon werken en het toch kon halen, ondanks beperkte aanwezigheid (bv)
- De andere vakken me niet liggen (bv)
- Het heeft iets extra's toegevoegd aan mijn middelbare schooltijd (dr)
- Evt 2^e keuze:
  - Muziek: 1 drama
  - Dans: 1 muziek
  - Drama: 1 muziek en 1 dans
  - Bv: 2 muziek, 1 dans en 1 drama

**Ander kunstvak

- Van bv naar muziek: muziek is ook een passie, hoewel niet muzikaal (bv)

- Van drama naar muziek: mochten maar 1 kunstvak kiezen, terwijl motto is ‘accent op ieders talent’ commerciële leugens (dr); . Behalve de docenten was de achterban en materialen/mogelijkheden uitermate ondermaats en teleurstellend (dr)

***Nee, omdat

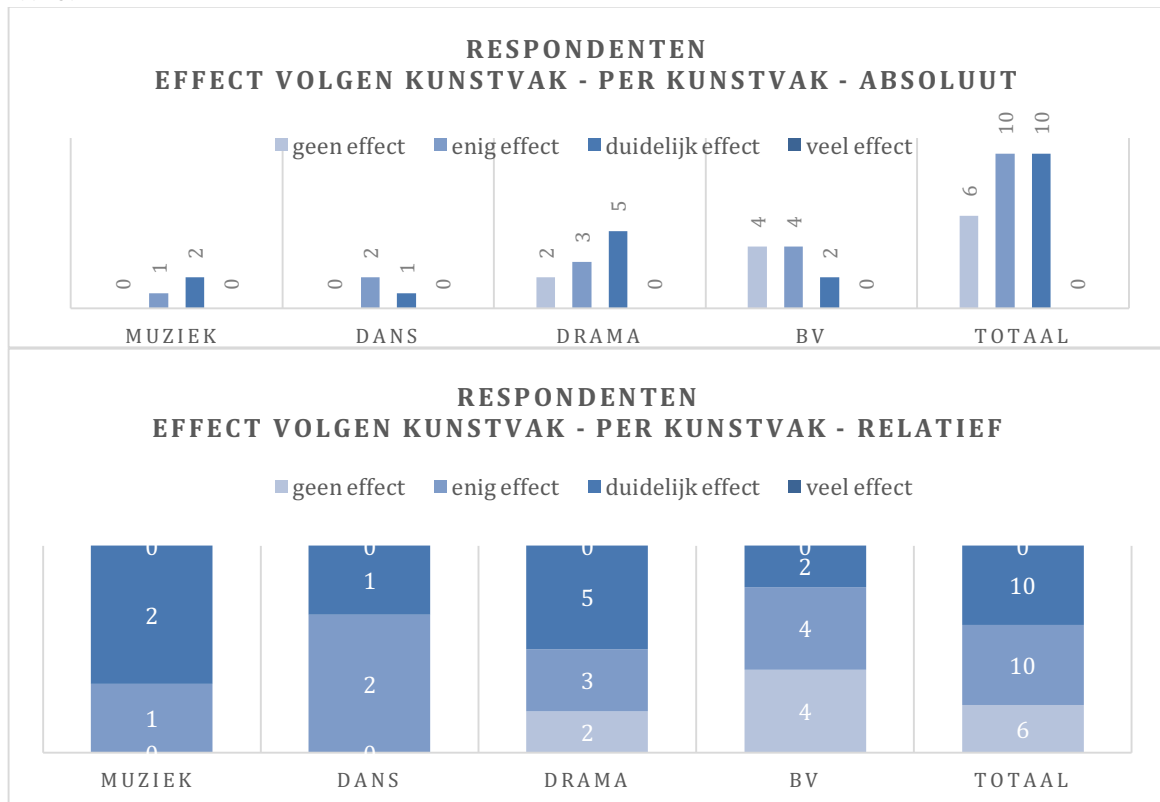
- Ik dan voor economie zou kiezen (bv)
- Ik dan een ander profiel zou kiezen (dr)

****Anders

- Achteraf ben ik erg enthousiast over het vak Kunst Algemeen. Ik zou alleen dit vak willen, zonder muziek (mu)

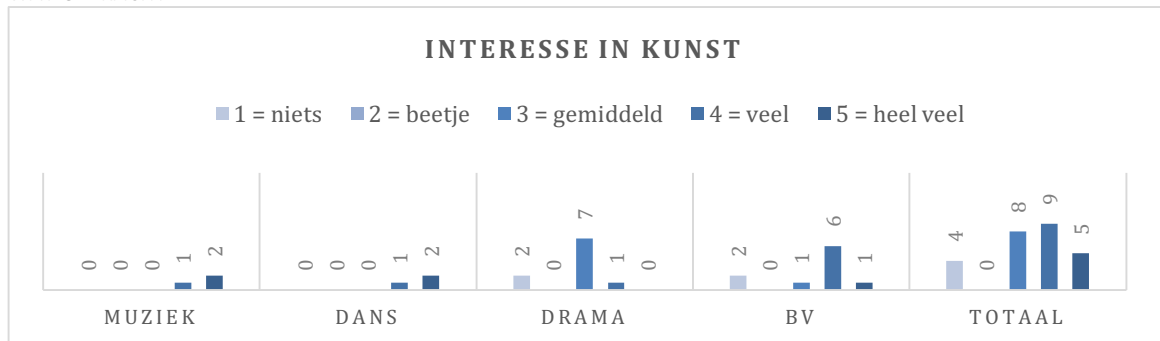
Heeft het volgen van het kunstvak destijds, effect op je leven nu ? en wat heeft het je gebracht ?

EFFECT

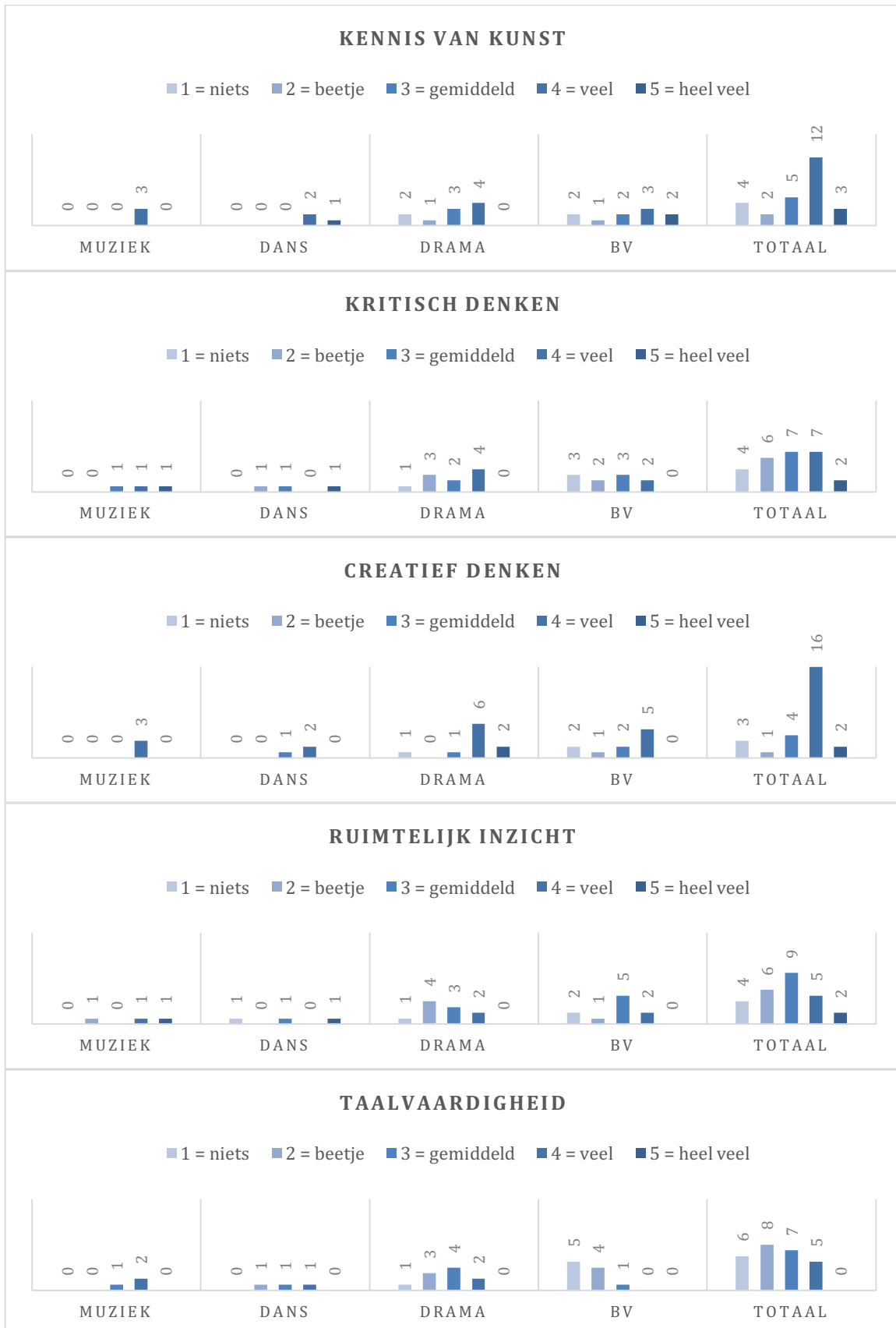

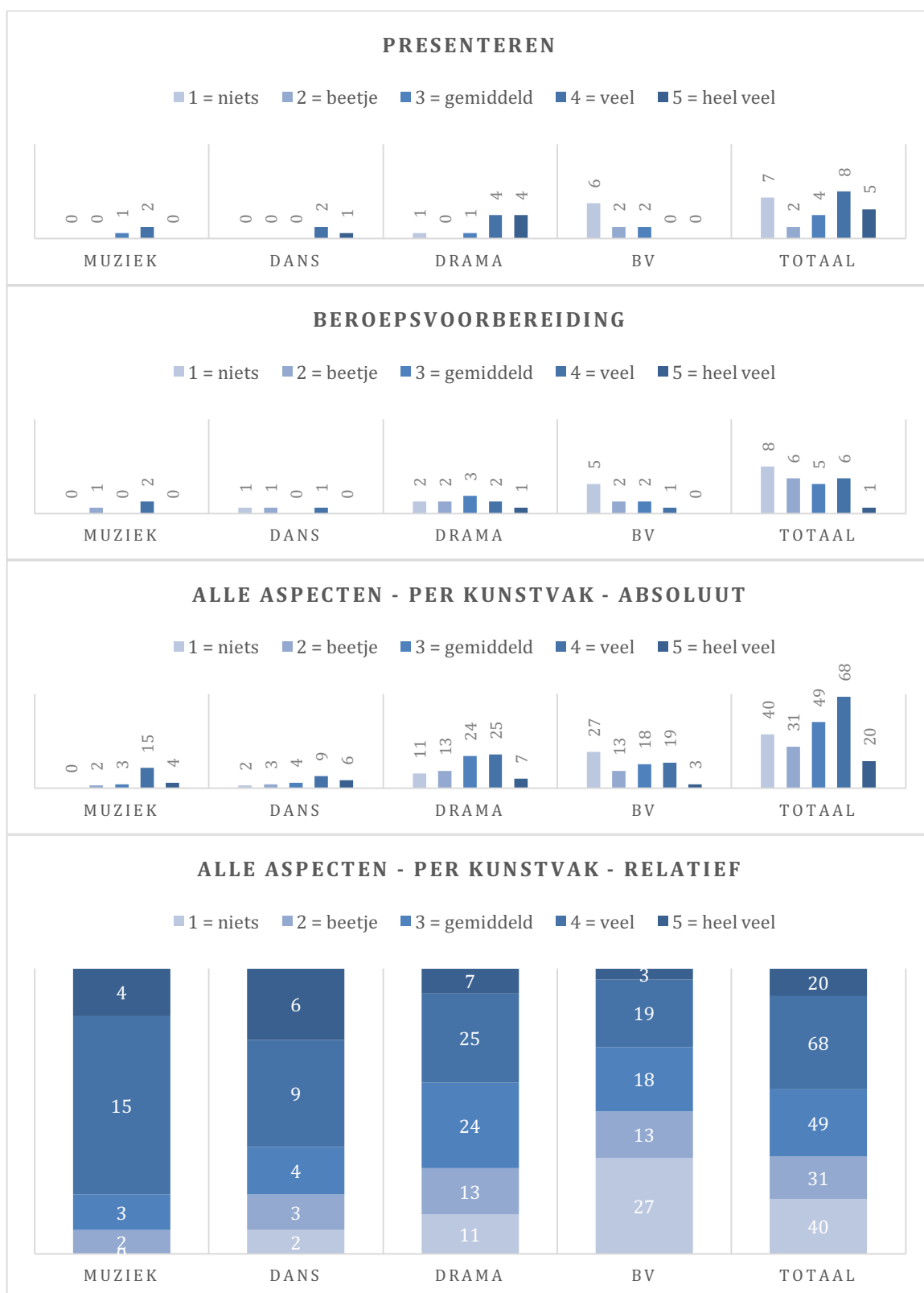
Bijlage-figuur 9. Overzicht van ‘effect van het volgen van een kunstvak op je leven nu’, gesplitst naar kunstvak.

WAT GEBRACHT

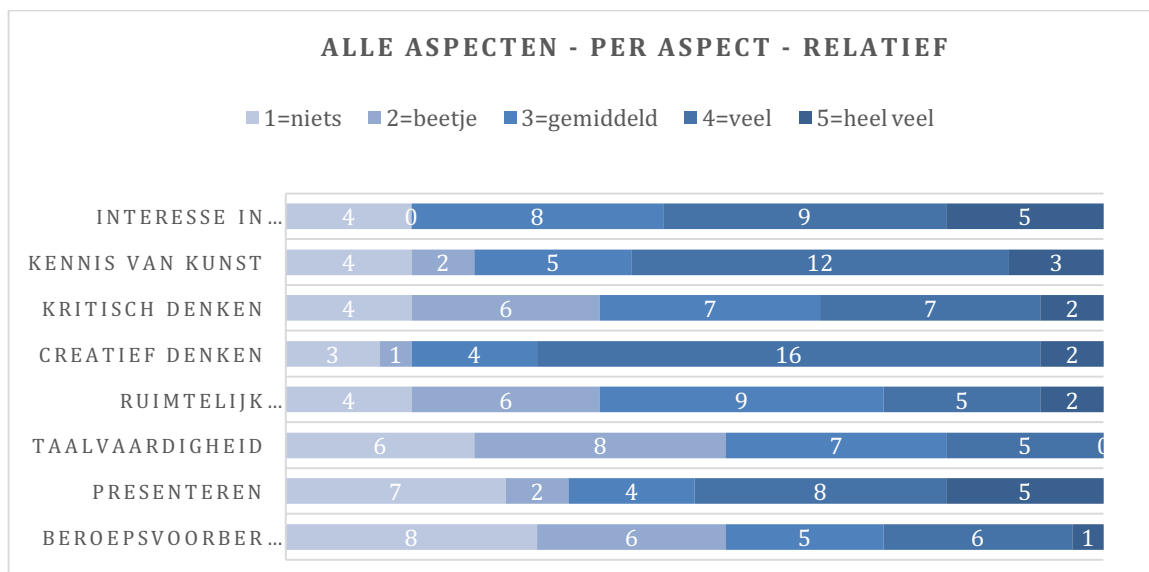

Bijlage-figuur 10. Overzicht van 'wat het volgen van een kunstvak heeft gebracht', gesplitst naar aspect en kunstvak.

Bijlage-figuur 11. Overzicht van 'wat het volgen van een kunstvak heeft gebracht, gesplitst naar aspect.

Bijlage-tabel 7. Overzicht van 'effect van het volgen van een kunstvak op je leven nu' en 'wat het volgen van een kunstvak heeft gebracht/aspecten', gesplitst naar kunstvak, effect en aspect.

muziek					
effect	geen	enig	duidelijk	veel	
	0	1	2	0	
Wat gebracht	1	2	3	4	5
Interesse in kunst				1	2
Kennis van kunst				3	
Kritisch denken			1	1	1
Creatief denken				3	
Ruimtelijk inzicht		1		1	1
taalvaardigheid			1	2	
presenteren			1	2	
beroepsvoorbereiding		1		2	
Anders*					

dans					
effect	geen	enig	duidelijk	veel	
	0	2	1	0	
Wat gebracht	1	2	3	4	5
Interesse in kunst				1	2
Kennis van kunst				2	1
Kritisch denken		1	1		1
Creatief denken			1	2	
Ruimtelijk inzicht	1		1		1
taalvaardigheid		1	1	1	
presenteren				2	1
beroepsvoorbereiding	1	1		1	
Anders*					

drama					
effect	geen	enig	duidelijk	veel	
	2	3	5	0	

ONDERZOEKSVERSLAG

Wat gebracht	1	2	3	4	5
Interesse in kunst	2		7	1	
Kennis van kunst	2	1	3	4	
Kritisch denken	1	3	2	4	
Creatief denken	1		1	6	2
Ruimtelijk inzicht	1	4	3	2	
taalvaardigheid	1	3	4	2	
presenteren	1		1	4	4
beroepsvoorbereiding	2	2	3	2	1
Anders*					

bv					
effect	geen	enig	duidelijk	veel	
	4	4	2	0	
Wat gebracht	1	2	3	4	5
Interesse in kunst	2		1	6	1
Kennis van kunst	2	1	2	3	2
Kritisch denken	3	2	3	2	
Creatief denken	2	1	2	5	
Ruimtelijk inzicht	2	1	5	2	
taalvaardigheid	5	4	1		
presenteren	6	2	2		
beroepsvoorbereiding	5	2	2	1	
Anders*					

totaal					
effect	geen	enig	duidelijk	veel	
	6	10	10	0	
Wat gebracht	1	2	3	4	5
Interesse in kunst	4	0	8	9	5
Kennis van kunst	4	2	5	12	3
Kritisch denken	4	6	7	7	2
Creatief denken	3	1	4	16	2
Ruimtelijk inzicht	4	6	9	5	2
taalvaardigheid	6	8	7	5	0
presenteren	7	2	4	8	5
beroepsvoorbereiding	8	6	5	6	1
Anders*					

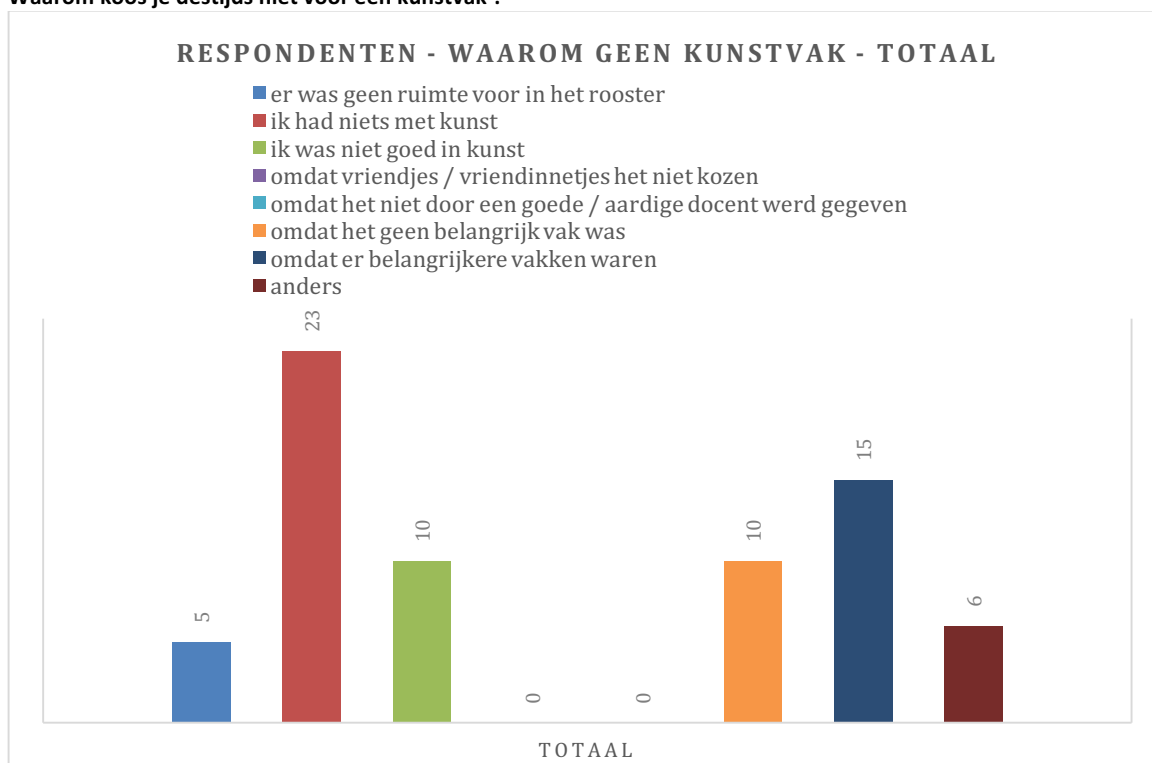
*Anders

- Ontdekt waar ik goed in ben; ga er mijn beroep van maken (bv)
- Voor een groep staan en presenteren, maar ook het samenwerken: belangrijke aspecten voor je werk later (dr)
- Was mijn hobby (dr)
- Enthousiasme voor het theatervak (dr)
- Niks (bv)
- Mijn kennis van en interesse in kunst is niet beïnvloed door het volgen van dit vak. Eigenlijk heeft het hele Rythovius me niets gebracht, behalve een diploma (dr)
- Speel nu in een theatergroep, treden ook op; ben door het volgen van drama zekerder en socialer geworden (dr)
- Niet bang om voor groepen te staan (dr)
- Blij dat mijn docent me een voldoende heeft gegeven (bv)
- Stress: opvoeringen niet opgenomen, kwijtgeraakt of verkeerd opgenomen en daar niet voor uit komen; heeft me de wijsheid gebracht op mezelf te vertrouwen en altijd dingen zelf te regelen (dr)
- Openstaan voor kunst en leren interpreteren (bv)

3.3 respondenten zonder een gekozen kunstvak / waarom niet – iets gemist / vragen 14-17

Waarom koos je destijds niet voor een kunstvak; zou je nu weer geen kunstvak kiezen, heb je feitelijk of voor je gevoel iets gemist omdat je geen kunstvak hebt gevolgd?

Waarom koos je destijds niet voor een kunstvak ?

Bijlage-figuur 12. Overzicht van redenen waarom respondenten destijds niet voor een kunstvak kozen.

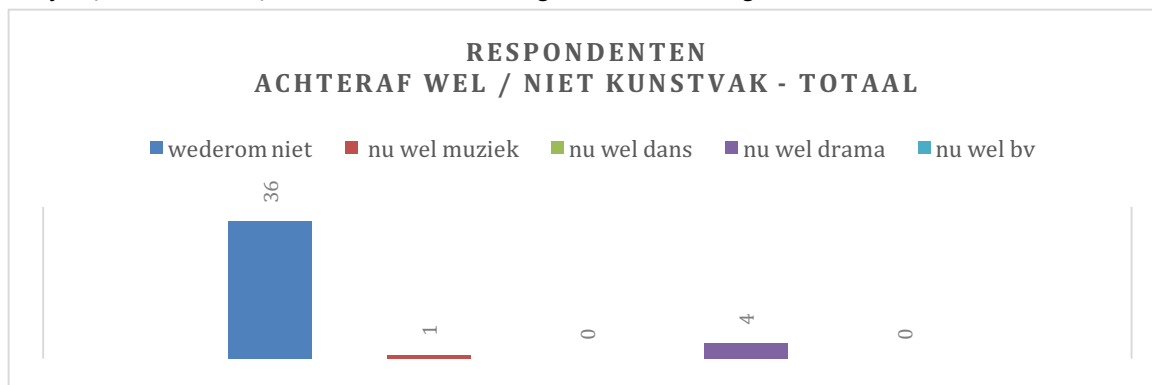
Bijlage-tabel 8. Overzicht van redenen waarom respondenten destijds niet voor een kunstvak kozen.

Waarom niet	
Er was geen ruimte voor in het rooster	5
Ik had niets met kunst	23
Ik was niet goed in kunst	10
Omdat vriendjes/vriendinnetjes het niet kozen	
Omdat het vak niet door een goede/aardige docent werd gegeven	
Omdat het geen belangrijk vak was	10
Omdat er belangrijkere vakken waren	15
Anders*	6

*Anders

- Interesse ligt ergens anders
- Niet nodig voor de opleiding die ik wilde gaan doen
- Liever geen extra uren
- Muzikale opleiding buiten het Rythovius
- Was al lid van de harmonie buiten school
- Muziek was in jaar 1 heel veel uitgevallen; anders wellicht wel gekozen

Zou je er, achteraf gezien, voor kiezen om wederom geen kunstvak te volgen ?

Bijlage-figuur 13. Overzicht van respondenten die achteraf wel of wederom geen kunstvak kiezen.

Bijlage-tabel 9. Overzicht van respondenten die achteraf wel of wederom geen kunstvak kiezen.

Wederom niet of wel	
Wederom niet *	36
Wel muziek**	1
Wel dans	0
Wel drama**	4
Wel bv	0

*Wederom niet:

- Wist al dat ik niets zou doen met de kunstvakken en lag me ook niet; gekozen voor vakken waar ik meer aan had
- Geen interesse
- Kunstvak is hobby: op school doen is overdreven
- Geen affiniteit met kunst en andere vakken nodig voor opleiding; talen leuker, dus extra taal
- Geen binding met kunstvakken; interesse ander gebied
- Ik heb nog steeds niets met kunst
- Ik heb meer gehad aan de gekozen vakken
- Ben tevreden over mijn pakket van destijds
- Ben niet erg creatief, dus slecht en dan is het vervelend om een kunstvak te volgen
- Veel te zweverig; beter belangrijke dingen leren
- Had muziekles buiten school en vind knutselen en fotograferen hobby buiten school
- Voegt niets toe aan mijn profiel
- Geen interesse in zulke zaken
- voor mijn werk geen affiniteit nodig met kunstvak: niet van toegevoegde waarde
- liever geen extra uren
- geen leuke vakken
- is niet mijn ding
- heb me nooit in kunstvakken geïnteresseerd
- nog steeds niks met kunst
- tekenen wel leuk, maar niet gevoel dat ik iets leerde: meer aanmodderen
- kennismakken leuker
- muzikaal bezig buiten school; bv niet genoeg mijn ding; digitaal ontwerpen lijken me leuk voor de toekomst
- andere vakken zijn belangrijker; kunstvakken als extra vak
- geen interesse in kunst
- geen idee wat ik anders zou moeten doen: geen duidelijkheid over persoonlijke nut en wat er te leren valt
- je hebt er gewoon echt niks aan, ook niet in de toekomst
- mijn interesse lag en ligt niet bij de kunstvakken

- een vak als drama kan nog bijdragen aan het wennen om voor een groep te staan, de restr heeft in mijn ogen geen enkel nut
- ik heb nog steeds niet zoveel met kunst

**Nu wel:

- Drama: Denk nu wel drama omdat het goed is voor je ontwikkeling: presenteren, voor publiek, emoties; denk dat het van toegevoegde waarde is voor je ontwikkeling. Heb het later geleerd, maar denk dat als je het jong leert je zelfverzekerder bent
- Drama: het had toch bij kunnen dragen aan mijn ontwikkeling
- Muziek: zag het destijds niet zitten eindexamen te doen in drama of tekenen, voegde weinig toe aan vakkenpakket; inmiddels met muziek bezig: achteraf wel meer muziektheorie willen hebben
- Drama: veel plezier gehad in de lessen die ik wel heb gehad
- Drama: dacht destijds dat drama als extra vak teveel tijd zou kosten: had genoeg tijd..

Heb je, feitelijk of voor je gevoel, iets gemist, omdat je geen kunstvak hebt gevolgd ?

Bijlage-tabel 10. Overzicht van respondenten 'het gevoel wel of niet iets gemist te hebben' en waarom.

- Voor mijn gevoel niet
- Nee
- Nee, niets gemist
- Wel altijd wel een muziek-instrument willen kunnen bespelen, dus..
- Nee, totaal niet
- Niets gemist, nooit iets met kunst gehad
- Nee
- Nee, ik zou niets hebben geleerd dat goed zou zijn voor mijn verdere opleiding
- Iets meer kennis van muziek zou wellicht van toegevoegde waarde zijn nu
- Nee, bij interesse kun je dat ook op een andere manier doen (bv museum bezoeken)
- Nee, ik denk dat creativiteit in je zit en dat als je dat niet hebt een kunstvak je niet gaat helpen of gelukkig maken
- Ik vind het jammer dat ik niet verder gegaan ben met drama: leuk vak en ik zou er wel iets aan hebben
- Nee
- Niks gemist
- Nee
- Als ik hoor wat de eindexamenkandidaten hebben geleerd bij de kunstvakken, dan heb ik niet het idee dat ik iets gemist heb
- Nee, niets gemist
- Had voor mijn gevoel meer muziektheorie gehad willen hebben
- Voor mijn gevoel niks gemist, had en heb niks met kunst
- Nee
- Nee, denk het niet (eerste jaren wel kunst gehad)
- Nee. Door ziekte en geen vervanging maar klein aantal lessen muziek gehad in de onderbouw... anders mogelijk wel muziek opgepakt
- Nee. Dans en muziek waren niet voor mij bestemd en drama / bv zag ik het nut niet van in
- Nee
- Nee, niet het gevoel dat ik nu beter zou zijn in mijn vaardigheden als ik een kunstvak had gevolgd
- Natuur en gezondheid spreken me meer aan
- Gitaarles naast school
- Lessen onderbouw waren voldoende
- Samen aan een project werken kan altijd mooie momenten en vriendschappen opleveren, maar ik heb ervoor gekozen die elders op te doen: dus, nee, niets gemist
- Nee, wel goed dat in de onderbouw enkele kunstvakken verplicht zijn: bijdrage algemene ontwikkeling

- Nee, niks gemist
- Niet dat ik weet. In mijn doen en laten ben ik vrij creatief zolang ik de motivatie heb; weet ik of mijn karaktertrekken, skills nu anders zouden zijn als ik een kunstvak zou hebben gedaan
- Nee
- Nee, heb tijdens mijn middelbare schooltijd wel in toneeltukken gespeeld: daar heb ik uit gehaald wat ik evt ook uit drama had kunnen halen
- Nee
- Nee, interesses liggen totaal niet in dat gebied
- Nee, drama heeft evt mbt presenteren nog nut, de andere vakken hebben geen enkel nut
- Nee, eigenlijk niet

3.4 alle respondenten / workshops-projectdagen-excursies / vragen 18-19

Welke workshops, projectdagen en / of excursies, georganiseerd vanuit de kunstvakken en / of CKV, kun je je herinneren ? en wat hebben ze je gebracht ? welk effect hebben ze mogelijk op je leven nu ?

Bijlage-tabel 11. Overzicht van activiteiten die respondenten zich herinneren en wat het heeft gebracht.

RESPONDENTEN MET KUNSTVAK

MUZIEK

Workshop / excursie	Wat gebracht / effect
Workshop percussie, film animusic, film Mozart, exc muziekgebouw Eindhoven	Was en ben percussionist, dus daarom herinner ik me de workshop: ik kan niet zeggen dat het me nu iets heeft gebracht, maar destijds waren de workshop en exc van belang, denk ik, om ogen te openen en om te laten zien waar men naar toe kan werken
Exc muziekgebouw Eindhoven	Ik ga graag naar concerten in het muziekgebouw en heb meer interesse gekregen voor verschillende stijlen muziek
Exc muziekgebouw Eindhoven	Mochten zingen in de grote zaal: bijzondere ervaring; niet echt het idee dat het enig effect heeft op mijn leven nu

DANS

Workshop / excursie	Wat gebracht / effect
Elk jaar op bezoek met workshop dansgezelschap: leuk en kijkje achter de schermen; ook 3 dansvoorstellingen per jaar	Steeds grotere interesse kunst, wo dans; ik bezoek nog regelmatig dansvoorstellingen
Exc Van Abbe, voorstellingen voor dans, meeloopdagen, exc Den Bosch met ludieke actie, flashmob dans	Meer interesse voor kunst, mn dans; bezoek regelmatig het theater (ontspannen en genieten); heeft me geleerd op een andere manier naar kunst te kijken, beschrijven, motiveren; het heeft me geleerd grenzen te verleggen en geleerd tot uiterste te gaan (vooral flashmob en meeloopdagen)
3 keer per jaar naar dansvoorstelling en 1 keer per jaar exc naar dansgezelschap	Veel verschillende dansvormen leren kennen en dat heeft mijninteresse voor dans en kunst vergroot; ik ga nog steeds graag naar dansvoorstellingen; exc leerzaam: kijkje in de keuken en mooie afwisseling met theorie en praktijk in de les

DRAMA

Workshop / excursie	Wat gebracht / effect
Bezoek voorstelling nationaal toneel	Het leren waarderen van culturele en creatieve ontwikkeling
Stanislavski workshop in stadsschouwburg Amsterdam + rondleiding	Stukje bewustwording wat betreft realistisch spel volgens de Stanislavski methode; rondleiding interessant en dan wil je graag zelf ook ooit op zo'n toneel spelen
Stadsschouwburg Amsterdam en voorstelling Eindhoven	Lastig te bepalen; kan geen duidelijk punt kiezen waarvan i denk dat het een omslagpunt was
Toneelvoorstellingen en achter de schermen	Geen effect
Projectdag met verschillende activiteiten vanuit diverse invalshoeken en presentatie aan het einde; workshop drama in Amsterdam	Veel plezier en Amsterdam leerzaam om van een prof les te krijgen
Voorstelling in Eindhoven	Destijds veel indruk gemaakt
Zelf stukje opgevoerd voor ouderavond; naar Amsterdam workshop en rondleiding; verder The Wave en diverse profielwerkstukken en eindwerken	Plaatsen de kustvakken in een meer professionele/ volwassen setting Het vak in zijn algemeenheid kan volgens mij vrij belangrijk zijn voor mensen. Door drama kunnen mensen zich ontwikkelen in situaties waarin zij in de schijnwerpers staan; in contrast met de creatieve ontwikkeling (acteermethoden, mis en scene etc) is dat denk ik het grootste ontwikkelingspunt in je academische of professionele carrière. Ik kan me voorstellen dat veel mensen makkelijker en /of beter presenteren wanneer ze

ONDERZOEKSVERSLAG

	enkele jaren regelmatig scenes hebben moeten opvoeren voor verschillende groepen
Geen; er was geen enkel uitje. Allen Van Abbe	Geen. Voor zover ik me kan herinneren waren er geen workshops en als ze er wel geweest zijn, waren ze ondermaats en niet prikkelend genoeg om er iets van te leren of ze te onthouden
Amsterdam stadsschouwburg	Niets extra's

BEELDENDE VORMING

Workshop / excursie	Wat gebracht / effect
Documentaires kijken, naar musea gaan	Introductie in de wereld van kunst/theater
Exc Antwerpen met stadswandeling	Was leuk, enig kennis over architectuur, herkenning bij latere verdieping
Van Abbe en Kunsthal	Geen effect
Kan me niks herinneren	
Antwerpen	Leuke dag, geen effect
Kan me niet herinneren	
Vanaf jaar 4 elk jaar exc; Antwerpen; op school projectdagen; parktheater ??	Geen effect
Antwerpen	Interesse in architectuur; herkennen invloeden op bouwstijlen
Atwerpen of Brussel: museum en in de stad iets doen... Film gezien ?	Was vooral samen met de andere leerlingen leuke dag

RESPONDENTEN ZONDER KUNSTVAK

Workshop / excursie	Wat gebracht / effect
Projectdagen met workshops met aansluitend uitvoering; Van Abbe	Geen effect
Geen enkele	Geen toegevoegde waarde; projectdagen stonden in teken van pret
Kan me geen exc georganiseerd door het Rythovius herinneren; wel de CKV activiteiten die we zelf moesten doen. Die vond ik leuk en is denk ik belangrijk om mee door te gaan	De CKV-uitjes waren volgens mij belangrijk omdat niet iedereen wordt opgevoed met kunst. Door het aan een opdracht te koppelen moet je wel en raak je bekend met de kunstwereld
Kan niets herinneren. Weet wel van Weredi, Piusx en Sondervick dat daar meer gedaan werd	nvt
Projectdagen of week; niks specifiek	Niks gebracht
Voorstelling parktheater, Muzenval en muziekgebouw	Indruk van een stad, theater, opbouw theater....
Van Abbe	Geen effect, wel gezellige dagen
Eigen CKV-activiteiten	-
geen	-
geen	nee
Van Abbe	Weinig effect destijds en weinig effect nu
Eigen CKV-activiteiten; vond dit verschrikkelijk, ondanks dat ik graag naar een concert ga; Schoolmusicals leuk, maar die vervielen in mijn schoolperiode. jammer	Schoolmusicals kan ik me herinneren
Geen; exc niet memorabel, geen projectdagen of workshops	Geen invloed
Ckv dag Den Bosch met film	Geen extra effect
Ckv dag Den Bosch	Weinig; ik heb meer geleerd van mijn vrijwilligerswerk buiten school en het verdiepen in eigen interesses
Geen enkele ?	
geen	
Geen een om eerlijk te zijn	
Geen. Kan me niet herinneren dat ik die gehad heb	
geen	nee
Van Abbe	Niets, behalve waardering voor de kunstwerken die gemaakt worden
geen	nvt
Ik kan deze niet herinneren	nvt

ONDERZOEKSVERSLAG

Exc naar Den Bosch denk ik	Behalve een leuke dag geen effect
Dutch design week, musical, Van Abbe	Kan me niet heel veel herinneren, maar zie nu wel meer de toegevoegde waarde van een bezoek aan een museum of tentoonstelling
Weinig, ik had KCV. Tenzij de awesome rome reis telt	Kennis over romeinen van vroeger maar vooral onvergetelijke ervaring met je medeleerlingen
Van Abbe	Algemene vorming
Van Abbe, iets met Frits Philips, ergens film Pans Labyrinth	Geen idee, ik kan wel goed overweg met kunstenaars, vooral degenen die wat technischer zijn
Geen, dat zegt genoeg denk ik	Geen, dat zegt genoeg denk ik
Van Abbe en dag Den Bosch	Uit mezelf zou ik niet snel een museum bezoeken; nu ik dit een aantal keren heb gedaan, zal ik er sneller voor kiezen
1 keer per jaar workshopdag CKV: leuke ontsnapping aan de normale vakken en was vaak makkelijk om niet eens te komen opdagen	Was leuke afwisseling
Deze werden niet georganiseerd in mijn tijd	
Workshopdag en bezoek theater Den Bosch	Eerlijk gezegd niet zo heel veel

3.5 alle respondenten / aanbevelingen / vraag 20

Welke aanbevelingen ten aanzien van het kunstonderwijs op het Rythovius College kun je geven? zodat het waardevoller en betekenisvoller kan worden voor huidige en toekomstige leerlingen ?

Bijlage-tabel 12. Overzicht van aanbevelingen van respondenten.

RESPONDENTEN MET KUNSTVAK	
MUZIEK	<ul style="list-style-type: none"> • Vooral veel samen muziek maken (zang en op instrument); muziekgeschiedenis is interessant (kan via film); belangrijk om hetgeen je naartoe werkt in de lessen te tonen aan medeleerlingen en ouders • Meer mogelijkheden om samen muziek te maken (bandje, koor) • Ik vind achteraf gezien vooral het vak KVA erg interessant. Misschien zou een koppeling met geschiedenis interessant zijn
DANS	<ul style="list-style-type: none"> • Geen aanbeveling: inhoud lessen en excursies/ workshops interessant en heel leuk • Leerlingen zelf met ideeën voor de inhoud van de les laten komen; theoretische lesstof meer interactief, zelf activeren tot nadenken in plaats van droog opsommen wat er te leren valt; bij KVA niet alleen beeldend maar ook aandacht voor dans, drama, muziek, fotografie etc • Behoud de kunstvakken en zorg ervoor dat leerlingen hun passie/ interesse kunnen blijven beoefenen. Naast dat de vakken leerzaam zijn, is het een mooie afwisseling met de denkvakken: je kunt even je energie en creativiteit kwijt
DRAMA	<ul style="list-style-type: none"> • Projectmatig werken en niet alleen de creatieve kant, maar ook de zakelijke kant (organiseren expositie/ toneelstuk. De kans om naast de theorie ook de stof in praktijk te brengen maakt het Rythovius uniek, ook het stimuleren van eigen initiatief van de leerling hierin in van belang in je latere leven • Hoe moeilijk ook: koester het losse en ontspannen imago/kunstonderwijs is niet te vangen in beoordelingsformats en functioneert niet onder moeten/druk. Ongetwijfeld dat hierdoor leerlingen het vak kiezen omdat het makkelijk lijkt, maar dit weegt niet op tegen de ontwikkeling van leerlingen die er wel voor gaan • Het lijkt me dat er op meer moderne wijze les gegeven wordt... lastig om hier antwoord op te geven, gezien alle veranderingen in het onderwijs • Verbeteren van het onderwijsniveau van de algemene vakken en de menselijke kant van het lesgeven • Het zou erg leuk/leerzaam zijn gastdocenten/professionals te hebben die regelmatig langskomen voor training/coaching/begeleiding: brengt iets nieuws en is niet saai • Laat leerlingen zelf met ideeën komen en plaats vrienden in een kleine groep: ik was altijd wat onzeker bij vreemden en miste veiligheid om mezelf te tonen • Misschien lastig, maar waardevol om het minder te presenteren als een pretvak. Ik weet echter niet of dat dat mogelijk is aangezien het belang van kunstvakken denk ik moeilijk duidelijk te maken is aan mensen van 12/13 jaar • Zoveel mogelijk voorstellingen op school: dat waren toch wel de hoogtepunten • Ga voor gelukkige en gemotiveerde leerlingen. Geen mooi plaatje in de reclame/krant. Luister naar de leerlingen zelf, laat ze zelf hun uitjes etc kiezen en evt samen organiseren. Ik zit nu zelf in het onderwijs en ben bezig met het omscholen en hervormen van het onderwijssysteem. Rythovius heeft mij laten zien hoe het niet moet en is naar mijn mening een bedrijf met winst oogmerk en geen onderwijsinstantie. Ze hebben enorm veel te leren. Vooral op het stukje algemene opvoeding/onderwijs. Rythovius prijsde zichzelf in mijn tijd aan met Accent op ieder(s) Talent. Het voelt als een misselijke reclametruc en ik heb er nog steeds spijt van dat ik er toen ben ingetrapt. Vandaag de dag ben ik nog bezig met dingen herstellen die toen fout zijn gegaan. De persoonlijk begeleiding en aandacht voor het individu zijn om je voor te schamen. Van mijn generatie Ryhtovianen heeft 80% veel school-gerelateerde problemen gekregen na het verlaten van het Rythovius en een flink deel daarvan heeft nog steeds geen diploma.

BEELDDE VORMING

- Meer uur per week les in dit vak
- Niet meer vrijheid in de praktische opdrachten en meer hedendaagse kunst in de theorie (was te weinig! had meer betrekking gehad op onze belevingswereld). Ook: kunstgeschiedenis is waardevol: ken je Klassiekers !
- Andere docenten: docenten die meer inspireren en die niet subjectief beoordelen; dit geldt overigens voor veel docenten van het Rythovius
- Ik ben niet representatief: ik koos het vak om praktische redenen en heb geen affiniteit met kunst; ik tekende vroeger heel erg vaak en graag en kon het ook best goed, maar het gedwongen tekenen/kunst zoals dat begon op de middelbare school heeft al het plezier er alleen maar uit gehaald. Ik doe nu niets met kunst/tekenen. De middelbare schooltijd was voor mij geen leuke periode
- Meer heldere kaders; ik vond het vak te vrijblijvend waardoor ik er zelf vrij laks mee ben omgegaan. Wat jammer is, ik denk dat ik er meer uit had kunnen halen
- Dagjes we en daar opdrachten maken

RESPONDENTEN ZONDER KUNSTVAK

- Geen idee: mijn interesses hebben nooit bij kunstonderwijs gelegen
- Zeker niet verplicht stellen voor iedereen: al met al blijft het meer een hobby
- Geen aanbeveling: voor mensen met affiniteit voor kunst was het denk ik een waardevol programma, voor mij niet
- Exc naar bv het Rijks of expo zoals Jeroen Bosch
- Laat de keuze iets vrijer: leerlingen techniek willen geen kunst, dus verplicht het ze niet, voor hen zijn praktische technische workshops leuker, maar die zie je bijna niet
- Als puber ben je misschien wat ingetogen, durf je je nog niet open te stellen. Bij mij kwam dat ook wat later maar ik denk dat kunst van toevoeging kan zijn om dit te leren
- Geen
- Keuzevakken in het eerste jaar breed aan bod, zodat leerlingen een beter beeld hebben van het vak
- Heb niks tekort gehad aan kunstonderwijs
- Weet niet hoe de vakken in de bovenbouw worden gegeven, maar ik zou zeggen dat bij dat soort vakken altijd een soort houvast gegeven moet worden waarmee mensen tot nieuwe inzichten kunnen komen, maar dat verder iedereen zijn creatieve geest de weg moet laten leiden. Kunstvakken zijn op een hoger niveau alleen maar nuttig als ze leuk zijn. Wijsheid haal je wel uit andere vakken
- Enige dat in me opkomt is dat er meer koppeling met de praktijk mag zijn: dus uit het klaslokaal
- Er wordt veel teruggegrepen op theorie; in het HBO leer je al doende: heeft mijn voorkeur; vond deze vakken verschrikkelijk om te volgen tijdens mijn schoolperiode
- Omgooien: afvragen wat het doel is van ieder kunstvak en de lessen/ projecten inrichten om dit doel te bereiken. In de periode dat ik op het Ryth zat leek het kunstvak (CKV ??) naar mijn mening nergens naar: het werd enkel gegeven omdat het verplicht was
- Ik heb de tussenuren die zijn ontstaan doordat mensen dans volgden als lastig ervaren
- Stop met vakken als Ckv of maak het leuker voor leerlingen om het te volgen; ga ze niet vervelen met verplichte culturele uitstapjes waar ze een onzinnig verslag over moeten maken
- Leerlingen die echt interesse hebben in deze vakken kan het waardevol zijn, bv als voorbereiding op academie. Ik ben praktischer ingesteld en voor mij waren de lessen (achteraf gezien) zinloos
- Hipper en meer van deze tijd maken. Ik moest volksdansen tijdens dans en oude liedjes zingen tijdens muziek
- Samenwerking tussen vakken (eigenlijk bij alle vakken): script bij Nederlands, muziek bij muziek etc bv klassenproductie
- Maak het moderner; gebruik social media of iets dergelijks en maak hier opdrachten bij
- Relateer meer aan praktijkproducten of diensten die gebruikt kunnen worden in de praktijk, maar dan wel kunstzinnig vormgegeven bv stoel of bank anders vormgeven of tekenen van logo's posters, websites
- Ben niet geïnteresseerd in kunst
- Geen affiniteit mee; geen aanbeveling
- Tekentechniek leren bij tekenen: skills

- Belangrijk dat er kunstindexamenvakken zijn; voor een creatieve/sociale ontwikkeling zijn kunstvakken in de onderbouw belangrijk (ook excursies, workshops etc) Bezoek aan musea of voorstellingen is belangrijk te organiseren vanuit school, omdat veel leerlingen er niet vrijwillig voor kiezen
- Veel kunstvormen laten zich steeds meer vertalen naar de digitale wereld (design) In digitale vorm is op het moment een beroep en een kunstvorm die niet meer weg te denken is. Kunst en 3D printen kunnen ook prima samen, ook bv Adobe After Effects in verband met YouTube
- Laat zien waarom het belangrijk is: leer ze niet enkel wat ze moeten kunnen, maar ook wat ze er aan hebben. Dans -> ritme en balans; muziek -> andere of versterkte verbindingen in de hersenen en daarbij intelligentie of andere denkpatronen, tekenen en schilderen kan bijdragen aan het zien van een andere werkelijkheid, verschillende brillen of juist exacter leren werken, precisie en fijne motoriek; drama bijvoorbeeld bij het herkennen van emoties, het aanvoelen van een en ander en een mogelijke manier om met jezelf in het reine te komen, of juist het ontspannen door een masker op te zetten en even niet jezelf te zijn. Leer leerlingen dat !
- Meer van deze tijd maken: films, festivals, musicals
- Houd eens op met alleen te kijken naar schilderijen, literatuur of andere dingen die door oude mannetjes aanbevolen worden
- Leg de nadruk niet op het kunst-onderdeel, maar op het stukje ontwikkeling van creatief denken en presentatie-skills: dit laat men het nut van de vakken zien.
- Ik denk dat leerlingen die kunstvakken volgen hier ontzettend veel aan hebben en leren: ga zo door!

4. Figuren- en tabellenlijst

Figuren

- Bijlage-figuur 1.** Overzicht van aantal eindexamenII 2009-2010 en aantal respondenten, gesplitst naar profiel - 31
- Bijlage-figuur 2.** Overzicht van aantal respondenten, gesplitst naar profiel en naar kunstvak, studeren of werken - 32
- Bijlage-figuur 3.** Overzicht van aantal eindexamenII 2009-2010 en aantal respondenten, gesplitst naar kunstvak - 32
- Bijlage-figuur 4.** Overzicht van redenen waarom respondenten een kunstvak kozen, gesplitst naar kunstvak - 35
- Bijlage-figuur 5.** Overzicht van verwachtingen met betrekking tot het gekozen kunstvak, gesplitst naar kunstvak - 36
- Bijlage-figuur 6.** Overzicht van verwachtingen met betrekking tot het gekozen kunstvak, totaal - 37
- Bijlage-figuur 7.** Overzicht 'heeft het gekozen kunstvak aan de verwachtingen voldaan', gesplitst naar kunstvak - 38
- Bijlage-figuur 8.** Overzicht van respondenten die wel of niet wederom een kunstvak zouden kiezen, naar kunstvak - 39
- Bijlage-figuur 9.** Overzicht van 'effect van het volgen van een kunstvak op je leven nu', gesplitst naar kunstvak - 40
- Bijlage-figuur 10.** Overzicht van 'wat het volgen van een kunstvak heeft gebracht/ aspecten', naar aspect en kunstvak - 42
- Bijlage-figuur 11.** Overzicht van 'wat het volgen van een kunstvak heeft gebracht/aspecten', gesplitst naar aspect - 43
- Bijlage-figuur 12.** Overzicht van redenen waarom respondenten destijds niet voor een kunstvak kozen - 45
- Bijlage-figuur 13.** Overzicht van respondenten die achteraf wel of wederom geen kunstvak kiezen - 46

Tabellen

- Bijlage-tabel 1.** Overzicht van aantal respondenten studierend of werkend, gesplitst naar wel en geen kunstvak - 32
- Bijlage-tabel 2.** Overzicht van aantal eindexamenII 2009-2010 en respondenten, gesplitst naar profiel, kunstvak en studierend of werkend - 33
- Bijlage-tabel 3.** Overzicht van redenen waarom respondenten een kunstvak kozen - 36
- Bijlage-tabel 4.** Overzicht van verwachtingen met betrekking tot het gekozen kunstvak, totaal en naar kunstvak - 37
- Bijlage-tabel 5.** Overzicht 'heeft het gekozen kunstvak aan de verwachtingen heeft voldaan', gesplitst naar kunstvak - 38
- Bijlage-tabel 6.** Overzicht van respondenten die wel of niet wederom een kunstvak zouden kiezen, naar kunstvak - 39
- Bijlage-tabel 7.** Overzicht van 'effect van het volgen van een kunstvak op je leven nu' en 'wat heeft het volgen van een kunstvak gebracht/aspecten', gesplitst naar kunstvak, effect en aspect - 43
- Bijlage-tabel 8.** Overzicht van redenen waarom respondenten destijds niet voor een kunstvak kozen - 45
- Bijlage-tabel 9.** Overzicht van respondenten die achteraf wel of wederom geen kunstvak kiezen - 46
- Bijlage-tabel 10.** Overzicht van respondenten 'het gevoel wel of niet iets gemist te hebben' en waarom - 47
- Bijlage-tabel 11.** Overzicht van activiteiten die respondenten zich herinneren en wat het heeft gebracht - 49
- Bijlage-tabel 12.** Overzicht van aanbevelingen van respondenten - 50